

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра загальної педагогіки та дошкільної освіти

На правах рукопису

КИДУН НАДІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В
ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗДО**

Спеціальність: 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма Дошкільна освіта
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
СМОЛЮК ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____
засідання кафедри загальної
педагогіки та дошкільної освіти
від _____ 2024 р.
В.о. завідувача кафедри загальної
педагогіки та дошкільної освіти
проф. Гавриш Н. В. _____

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Кидун Н. В. *«Патріотичне виховання старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО».*

Випускова кваліфікаційна робота присвячена теоретичному обґрунтуванню та експериментальній перевірці особливостей патріотичного виховання старших дошкільників в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Здійснено аналіз досліджуваної проблеми, визначено зміст та структуру патріотичного виховання. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку є інтегральною динамічною властивістю особистості, яка відображає почуття любові до Батьківщини, народу, ціннісне ставлення до сім'ї, усвідомлення національних символів, державних свят, традицій, історичних подій, які через гуманістичні переживання дитини втілюються в її поведінці. Структуру патріотичного виховання складають такі компоненти: когнітивний (знання про Батьківщину, родину, національну символіку, державні свята, традиції, історичні події, видатних людей своєї країни); емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до Батьківщини, сім'ї; інтерес до національних традицій, гордість за досягнення своєї країни); поведінковий (збереження та відтворення традицій, дотримання суспільно корисних правил, участь у патріотичних заходах). Розроблено такі педагогічні умови: створення розвивального середовища; емоційний вплив на почуття дитини; взаємодія трьох компонентів: інтелектуального, чуттєво-емоційного, дієво-практичного; організація творчої діяльності як засобу вираження почуттів та емоцій; організація спільної партнерської і самостійної діяльності дітей через різноманітний мотиваційний матеріал, орієнтування на інтереси дітей, їх потреби і завдання держави, підвищення компетентності батьків, які стали партнерами у цьому процесі.

Результати цього дослідження можуть бути використані вихователями старших груп для роботи над вдосконаленням патріотичного виховання старших дошкільників.

Ключові слова: патріотизм, соціальний розвиток, технології, педагогічні умови, патріотичне виховання, гра, дитина.

ABSTRACT

Kidun N. V. «*Patriotic education of older preschoolers in the educational process of a preschool education institution*».

The graduation thesis is devoted to the theoretical substantiation and experimental verification of the features of patriotic education of older preschoolers in the educational process of a preschool education institution. An analysis of the investigated problem was carried out, the content and structure of patriotic education was determined. Patriotic upbringing of older preschool children is an integral dynamic property of the personality, which reflects a feeling of love for the Motherland, the people, a valuable attitude to the family, awareness of national symbols, public holidays, traditions, and historical events. which through humanistic experiences of the child are embodied in his behavior. The structure of patriotic education consists of the following components: cognitive (knowledge about the Motherland, family, national symbols, public holidays, traditions, historical events, prominent people of one's country); emotional and valuable (valuable attitude to the Motherland, family; interest in national traditions, pride in the achievements of one's country); behavioral (preservation and reproduction of traditions, observance of socially useful rules, participation in patriotic events). The following pedagogical conditions have been developed: creation of a developmental environment; emotional impact on the child's feelings; interaction of three components: intellectual, sensory-emotional, effective-practical; organization of creative activity as a means of expressing feelings and emotions; organization of joint partnership and independent activities of children through a variety of motivational material, focusing on the interests of children, their needs and tasks of the state, increasing the competence of parents who have become partners in this process.

The results of this study can be used by educators of older groups to work on improving patriotic education of older preschoolers.

Key words: patriotism, social development, technologies, pedagogical conditions, patriotic education, game, child.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	9
1.1. Наукові підходи до розкриття змісту та структури патріотичного виховання.....	9
1.2. Психолого-педагогічні особливості соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	20
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	34
2.1. Патріотичне виховання старших дошкільників в освітньому процесі.....	34
2.2. Технології патріотичного виховання старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти.....	46
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	59
3.1. Вивчення рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників.....	59
3.2. Педагогічні умови ефективності патріотичного виховання старших дошкільників.....	71
3.2. Динаміка розвитку патріотичних якостей у старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО.....	79
Висновки до розділу 3.....	85
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена тим, що на сьогодні Державним стандартом дошкільної освіти висувається низка педагогічних завдань, серед яких досить важливу роль відведено вихованню патріотично налаштованої особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, до сучасної європейської цивілізації, яка орієнтується в реаліях і перспективах суспільно-культурного розвитку, виявляє свою готовність до життя та діяльності в сучасному мінливому світі, вихованню шанобливого ставлення до національних святинь та української мови, вихованню людини демократичного світогляду, яка поважає традиції, культуру, релігію та мову інших народів. Ці педагогічні завдання актуалізовані війною і духовною кризою, яка охопила суспільство.

На тлі військового протистояння особливої уваги потребує патріотичне виховання підрастаючого покоління, адже доросла частина населення чітко усвідомлює причинно-наслідкові зв'язки подій, що відбуваються, вони мають свою точку зору та володіють інформаційним ресурсом. Натомість у дітей виникає чимало запитань, на які необхідно давати чіткі та однозначні відповіді із прикладами і метафорами в контексті «добре» та «погане». Сучасне становище на фронті викликає почуття патріотизму, оскільки воїнами, які ціною свого життя боронять рідну землю, неможливо не пишатись, це справжні сини козацького роду. Вони, проявляючи український вольовий характер, демонструють відданість і любов до своєї Вітчизни, до свого народу, готовність до захисту інтересів своєї Батьківщини. Саме воля і прагнення до свободи обурило «східного сусіда», який прийняв рішення розв'язати криваву війну. В таких складних умовах гостро постає проблема патріотичного виховання, адже сьогодні як ніколи країні потрібні люди, які мають стійку моральну позицію, відстоюють інтереси своєї Батьківщини, рідного краю, вміють вибудувати міжетнічні відносини, що є важливим аспектом у соціальному та духовному розвитку дітей. На основі почуття патріотизму в дитини з плином часу виникає

почуття відповідальності за державу та її незалежність, з'являється усвідомлення важливості збереження матеріальних і духовних цінностей суспільства, особистої відповідальності перед державою. Необхідність посилення уваги до проблеми патріотичного виховання дітей дошкільного віку визначається потребами системи дошкільної освіти та існуючими суперечностями між необхідністю розуміння теоретичної суті, особливостей і засобів патріотичного виховання старших дошкільників та рівнем його практичної реалізації у педагогічній діяльності закладу дошкільної освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчив, що теоретичні і практичні аспекти патріотичного виховання науковці досліджували з різних позицій: роль патріотичного виховання у процесі становлення особистості досліджували В. Антоненко, І. Бех, М. Боришевський, Г. Ващенко, В. Гонський, Ю. Івченко, Т. Маланюк, П. Онищук, В. Сухомлинський, М. Яблонська; психолого-педагогічні основи патріотичного виховання представлено в працях таких науковців як Л. Артемова Н. Каралаш Л. Карнаух, К. Крутій, С. Ладивір М. Лемещук, І. Печенко, І. Рогальська, Т. Прищепа, Р. Павелків, Л. Тарабасова, Л. Фесюкова, О. Цигипало; засобам і технологіям формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку присвячено роботи А. Богуш, Н. Гавриш, М. Єпіхіної, Н. Курило, А. Назаренко, О. Каплуновської, В. Каюкова, Л. Кузьмук, А. Солонської, М. Човрій, Л. Сухацької, Л. Шкрєбтїєнко та ін. Однак, ступінь розробленості зазначеної проблеми у педагогічній науці не відповідає сьогоденним реаліям, що проявляється у недостатньо глибокому і всебічному осмисленні ролі, місця і значення патріотичного виховання дітей дошкільного віку в загальному ряду завдань і напрямків виховання юних громадян України. Крім того, це проявляється у нереалізованих ще можливостях наукових досліджень з розробки педагогічних умов патріотичного виховання дошкільників в освітньому процесі. Тому, з огляду актуальність та недостатню розробленість зазначеної проблеми нами було обрано тему дослідження: «Патріотичне виховання старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО».

Об'єкт дослідження – процес патріотичного виховання.

Предмет дослідження – педагогічні умови патріотичного виховання старших дошкільників в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Мета роботи – розробити педагогічні умови підвищення ефективності патріотичного виховання старших дошкільників та реалізувати їх в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Згідно з метою дослідження були визначені наступні **завдання**:

- проаналізувати наукові підходи до розкриття змісту та структури патріотичного виховання;
- розкрити психолого-педагогічні особливості соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку;
- схарактеризувати технології патріотичного виховання старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти;
- з'ясувати рівні сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників;
- визначити педагогічні умови ефективності патріотичного виховання старших дошкільників;
- здійснити аналіз динаміки розвитку патріотичних якостей у старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз змісту, завдань структури та етапів патріотичного виховання, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення; визначення критеріїв, показників та характеристики рівнів сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку; розроблення педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку; емпіричні: бесіди, пряме та опосередковане спостереження, розв'язання діагностичних завдань, педагогічний експеримент, методи кількісної та якісної обробки результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. У процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- удосконалено наукові підходи до формулювання змісту та структури патріотичного виховання;

- доповнено психолого-педагогічні особливості соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку;
- надано змістову характеристику технологій патріотичного виховання старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти;
- набули подальшого розвитку особливості реалізації педагогічних умов ефективності формування патріотичних якостей у старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО.

Практичне значення роботи визначається тим, що результати дослідження та комплекс педагогічних заходів, які застосовувалися під час формувального етапу, можуть бути використані педагогами в освітньому процесі ЗДО та батьками дітей з метою розвитку патріотичних якостей у старших дошкільників.

База дослідження: Дослідження проводилося на базі Голишівського закладу дошкільної освіти ясла-садок Зорянської сільської ради Рівненського району Рівненської області. Експериментальна вибірка була сформована з групи дітей дошкільного віку в кількості 20 осіб. Вік дітей – 5-6 років.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні результати та практичні рекомендації роботи представлено на факультеті педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки, під час проведення VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації» (27 листопада 2024 р.) та опубліковані в електронному збірнику матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації» за темою: «Педагогічні умови патріотичного виховання старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО».

Структура роботи зумовлена метою, завданнями та логікою викладення. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменування), 8 таблиць, 15 рисунків та 3 додатків розміщених на 7 аркушах. Основний текст роботи викладено на 84 аркушах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Наукові підходи до розкриття змісту та структури патріотичного виховання

В умовах сьогоденної війни, коли боротьба українського народу триває не лише за свободу нашої Батьківщини, а й за відстоювання фундаментальних принципів і цінностей всього демократичного світу, визначальним чинником стає формування національної свідомості особистості, що є дуже важливим аспектом у соціальному та духовному розвитку дітей.

Агресивні воєнні дії РФ проти України і наявні проблеми соціально-економічної, духовної та інших сфер функціонування суспільства, посилення ролі людського чинника у функціонуванні нашої держави, необхідність кардинального підвищення ефективності виховної роботи з дітьми на засадах національної ідеї, ідеалів, ціннісних орієнтацій, історичних традицій українського народу зумовлюють необхідність обґрунтування теоретичних засад патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Водночас необхідно з'ясувати сутність і зміст таких педагогічних категорій, як «патріотизм», «виховання», «виховний ідеал» та розглянути структуру патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Патріотизм, як унікальне явище, всебічно досліджується науковцями, громадськими діячами, політиками і діячами культури України та інших держав. Серед них можна назвати В. Винниченка, О. Духновича, М. Грушевського, А. Макаренка, Г. Сковороду, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Франка, Т. Шевченка та ін.

В українському педагогічному словнику патріотизм розглядається як «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народу, гордість за досягнення національної

культури. Вона спрямована на всебічний розвиток країни, захист її інтересів» [15, с. 249]. Поняття «патріот» (від грец. patriots – земляк, співвітчизник) характеризує людину, яка любить свою Батьківщину, віддану народу, готову на самопожертву заради своєї Батьківщини [11, с. 720].

На сьогодні українськими науковцями вироблено різні підходи до розуміння сутності патріотизму. Наприклад, П. Онищук розглядає це як почуття [49, с. 10], В. Каюков – як одну з моральних якостей особистості [32, с. 8].

Найбільш обґрунтовані концептуальні підходи розроблені М. Боришевським та Т. Анікіною. Перший дослідник розглядає патріотизм як «цінність, яка втілюється в безкорисливій любові до рідної землі, свого народу, Батьківщини. Особистість, яка є патріотом, вболіває за долю своєї Батьківщини, відчуває дієву потребу присвятити всі свої сили служінню співвітчизникам, власній нації» [9, с. 202]. Т. Анікіна влучно охарактеризувала цей феномен як «складну інтегративну якість особистості, що містить емоційно-чуттєвий, інтелектуальний та діяльнісний компоненти» [1, с. 7].

Цікавими, на нашу думку, є також погляди педагога А. Богуш, яка виділяє кілька аспектів виховання в сучасних умовах: «виховання» як передача цінностей; «виховання» як формування стосунків; «виховання» як створення умов для самореалізації особистості. Дослідниця справедливо зазначає, що особистість у її розвитку, не можна розглядати як об'єкт виховних впливів, а слід розглядати як суб'єкта, який проходить етапи саморозвитку, самопізнання, самовизначення, самовиховання, а вихователь, у широкому розумінні цього слова, повинен цьому сприяти [8, с. 5]. Автор обґрунтовано вважає поняття «цінність» одним із ключових понять сучасної суспільної думки, яке має принципове значення в процесі дослідження проблем виховання.

Серед українських фахівців переконливими є погляди таких учених-педагогів: І. Бех, який здійснив психологічний аналіз виховної практики, розробив психологічні основи цілеспрямованого формування особистості [4]. Автор обґрунтував особистісно орієнтований підхід у вихованні, який, як

зазначає вчений, викликаний «...необхідністю гуманізації виховного процесу, наповнення його високими моральними і духовними переживаннями, налагодження стосунків справедливості й поваги, максимально розкриваючи потенційні можливості особистості, стимулюючи її особистісний розвиток, творчість» [4, с. 33]; А. Киричук, який розглядає педагогічну взаємодію як системоутворюючу ланку освітньо-виховного процесу, а виховання – як «відкриту систему, що саморозвивається і має полісуб'єктний взаєморозвиваючий характер», коли «...у педагогічному процесі розвиваються не тільки діти, але й самі суб'єкти виховного впливу, і не тільки освітньо-виховна діяльність, а й система особистісної взаємодії, тобто щось більше, ніж набір окремих компонентів» [33, с. 33-34]. Тлумачення поняття «виховання» містить тісний взаємозв'язок з національною та державною складовими. Наприклад, М. Боришевський зазначає, що «національна свідомість є важливою складовою громадянської свідомості та самосвідомості особистості». При цьому у формуванні останнього важливу роль відіграє усвідомлення особистістю «...приналежності до певного етносу, нації» [9, с. 189, 200].

І. Підласий вважає, що виховання має посісти центральне місце в суспільстві, «... бути контрольованим державою, головним пріоритетом у державі. Віддавати його громадським, партійним чи іншим організаціям – це означає ризикувати державністю, незалежністю, процвітанням нації» [52, с. 7]. У цьому випадку громадянське виховання можна вважати ширшим за національне. За такого підходу роль національного виховання аж ніяк не применшується: поряд із збереженням впливу недержавних суб'єктів актуалізується державний характер виховання, його обов'язковість, актуалізується відповідальність держави за його організацію та проведення. При цьому управління виховною системою, на нашу думку, буде більш ефективним [73].

Подібний підхід спостерігається і в Національній програмі патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, зміцнення моральних засад суспільства, яка передбачила розробку концепції

громадянського виховання «...як процесу засвоєння національних та загальнолюдських цінностей особистістю, формування патріотизму, відповідальності за долю нації, держави» [36]; і в працях І. Беха та Ю. Римаренка [5; 59].

Як бачимо, у більшості джерел об'єднуючим чинником громадянського та національного виховання є співвідношення їх цілей: формування національно свідомого громадянина – патріота України, всебічно гармонійно розвиненої особистості, для якої служіння своїй Батьківщині є обов'язковою внутрішньою потребою.

Аналіз підходів сучасних науковців [34; 67; 70] свідчить про те, що виховання розглядається ними як надзвичайно важливий соціально-педагогічний феномен, який є визначальним фактором впливу на процес формування особистості громадянина України.

Загальновідомо, що мораль є однією з найважливіших форм суспільної свідомості, яка наповнює весь процес діяльності суспільства, виступаючи регулятором поведінки людини в усіх сферах життя; і ціннісні орієнтації є одними з найважливіших утворень у свідомості та самосвідомості людини, що визначають низку її сутнісних характеристик як особистості. Відповідно до неї заслуговує на увагу вислів вітчизняного вченого П. Ситника, який справедливо зазначає, що «...нерозвиненість моралі гальмує цивілізаційний прогрес, а її деградація неминуче веде до розчарування і загибелі суспільства» [62, с. 135].

Визначальними, на думку Т. Мішеніної, є ті цінності, які відображають сутність національної спільноти, створюють такий звичний для особистості життєвий простір, виступають чинником самовизначення члена спільноти, який ідентифікує себе з нею та керується системою національних цінностей у пошуку власного життєвого шляху чи виборі основних напрямів життєвої діяльності. Ми поділяємо думку автора, що духовність забезпечує високий рівень світоглядної переконаності особистості, формування впевненості у важливості та життєвій необхідності громадянських цінностей тощо [47].

У вітчизняній системі виховання активно використовуються розробки фахівців у галузі патріотичного виховання (І. Бех, Н. Гавриш, П. Кононенко, М. Стельмахович, К. Крутій, Т. Маланюк), які вважають вихованням патріотизму формування всебічно і гармонійно розвиненої, освіченої, національно свідомої особистості зі сформованою громадянською позицією, патріотичними почуттями, культурним надбанням. Виховання патріотизму ґрунтується на глибоких переживаннях любові та прихильності людини до культури, народу, землі [45, с. 58]. Як свідчать наукові джерела, патріотизм виникає за умови перетворення зовнішніх умов життя і внутрішніх, глибинних мотивів поведінки та світосприйняття у вищі, непохитні особистісні цінності. Тому вкрай необхідним для сучасного педагога є врахування новітніх тенденцій реалізації програми патріотичного виховання в умовах становлення та розвитку державності.

На сьогодні погляд В. Сухомлинського на патріотизм як «стрижень особистості», основу її активної позиції не втратив свого глибокого змісту [66, с. 29]. Оскільки, українське суспільство перебуває на етапі безперервної перебудови та радикальних змін, зокрема у сфері освіти, то на нашу думку, було б цілком доцільним будувати систему освіти, в тому числі й дошкільної, на основі глибокого почуття патріотизму у дітей, адже активний патріотизм передбачає активну участь у проблемах суспільства, враховуючи його інтереси, сподівання тощо. Зважаючи на це, патріотизм може виступати домінантою в об'єднанні суспільних зусиль у творенні нової української ідеї.

Основним завданням патріотичного виховання, на думку дослідниці Т. Мішеніної, є організований процес педагогічного впливу на особистість дитини дошкільного віку, спрямований на формування патріотичних почуттів і національної свідомості через пріоритет національних цінностей, що передбачає відданість Батьківщині, готовність до самопожертви, повагу до історії народу, його традицій, вірувань тощо [47].

Сутність патріотичного виховання Т. Маланюк визначає як «цілісну системну якість, що характеризується ступенем сформованості суспільно

значущих патріотичних якостей, генетично детермінованих і соціально набутих у процесі життєдіяльності, механізмом внутрішньої ціннісно-сміислової регуляції патріотичної поведінки та зовнішніх патріотичних відносин» [45, с. 28].

Подібна думка простежується у працях А. Левицької, яка вважає, що «патріотична вихованість – це риса особистості, яка характеризується наявністю і ступенем сформованості патріотичних якостей, що відображають знання й усвідомлення традицій та застосування їх у повсякденному житті» [43, с. 106].

Під патріотичним вихованням Ю. Зубцова розуміє «результат засвоєння особистістю національних цінностей і культурних норм, ступінь сформованості національної громадянської самосвідомості, патріотичних переконань і поведінки, усвідомлення своїх вчинків і дій на благо народу і держави, готовність до захисту Батьківщини» [24, с. 39].

На думку І. Котенєвої, «рівень патріотичної вихованості – це системна характеристика особистості, яка відображає наявність і ступінь сформованості відповідних якостей і звичок поведінки» [37, с. 77]. Вона вважає, що патріотичне виховання особистості – це «взаємопов'язаний процес накопичення патріотичних знань та уявлень, формування патріотичних почуттів, цінностей, переконань, реалізації набутих і емоційно пережитих знань у вчинках і поведінці» [37, с. 81].

Приходимо до висновку, що патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку є інтегральною динамічною властивістю особистості, яка відображає почуття любові до Батьківщини, народу, ціннісного ставлення до сім'ї, усвідомлення національних символів, державних свят, традицій, історичних подій, видатних людей Батьківщини, які через гуманістичні переживання дитини втілюються в її поведінці.

В основі патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку лежить його структура, яка представлена взаємопов'язаними компонентами (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Структура патріотичного виховання старших дошкільників

Розглянемо компоненти структури патріотичного дітей старшого дошкільного віку більш детально.

Перший – когнітивний компонент у структурі патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку характеризує уявлення дитини про любов до Батьківщини, до людей, до країни, знання про патріотизм, родину, національну символіку, державні свята, традиції, історичні події, видатних людей своєї країни відповідно до вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку. За когнітивним компонентом дитина проходить процес пізнання, переробки отриманої інформації в результаті навчання, виховання, спостереження та осмислення навколишнього світу. Наявність у старших дошкільників уявлень, знань і суджень про свою країну запобігає хибним уявленням про патріотизм.

Другий – емоційно-ціннісний компонент – визначає ціннісне ставлення дитини старшого дошкільного віку до Батьківщини, до людей, до країни; сімейних цінностей; інтерес до національних традицій, гордість за досягнення своєї країни. Емоційно-ціннісний компонент – це загальна життєва установка, яка формується в процесі становлення дитини. Доцільність цього компонента зумовлена тим, що ознайомлення з патріотизмом впливає не лише на

пізнавальну сферу дитини, а й, проходячи через її емоційне сприйняття, сприяє формуванню відповідних цінностей.

Третій – поведінковий компонент – через дії та поведінку виявляти любов до Батьківщини, до людей, до країни, а саме: збереження та відтворення традицій, дотримання суспільно корисних правил у різних видах діяльності, зокрема й в ігровій; участь у колективних патріотичних заходах. У поведінковому компоненті вміння та навички формуються через набуття дитиною досвіду, залучення її до різноманітної соціальної діяльності, міжособистісних стосунків [35, с. 71].

Культурне багатство як складова системи загальнолюдських цінностей активно впливає на гуманізацію суспільства, підтримує національне буття через науку, літературу, релігію, різні види мистецтва, поведінку тощо, через які дитина формує свій особистий досвід. Відтак, загальнолюдські цінності взаємопов'язані з національно-культурними традиціями українців, які є сполучною ланкою між минулим і майбутнім досвідом етносу, важливою складовою трансформації населення в націю і як найвищий щабель до загальнолюдської спільноти [43, с. 107].

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що на цій основі формується образ ідеального українця. Це також відзначають дослідники. Зокрема, Г. Ващенко, аналізуючи співвідношення у формуванні нації та ідеалу, зазначав, що сама нація формується на основі традицій та виховного ідеалу українського народу, а ідеал відображається у звичаях, обрядах, народному мистецтві. Педагог, розкриваючи значну роль у відродженні національних традицій, виховного ідеалу українського етносу, його народної творчості, мистецтва та літератури, наголошував, що «традиційним ідеалом слід визнавати те, що засвоїло уроки історії і найбільшою мірою відповідає психології народу, увійшло в менталітет народних мас, відобразилося в народній творчості, у творах кращих художників і письменників, які стали духовними провідниками народу» [10, с. 104].

Культурне багатство можна класифікувати відповідно до підходу, запропонованого М. Боришевським: 1) *моральні цінності* (доброта, справедливість, толерантність, щирість, взаємоповага, почуття власної гідності, відповідальність, принциповість і активна протидія, непримиренне ставлення до негативних явищ; взаємодопомога і взаємовиручка); 2) *громадянські цінності* (патріотизм, хвилювання за долю Батьківщини); 3) *інтелектуальні цінності* (здатність критично та самокритично мислити, здатність мати власні об'єктивні оцінки, погляди на різні життєві явища, на саму людину, на сенс її життя – як запорука здатності до самостійний вибір); 4) *естетичні цінності* (розвиток естетичних смаків, уміння відрізняти справжню благородну красу від дешевих імітацій, банальності, почуття прекрасного); 5) *екологічні цінності* (глибоке усвідомлення неоціненної значущості довкілля в діяльності будь-якої людини і суспільства загалом, бережливе ставлення до природи, розвинена потреба охороняти її від нерозумних і небезпечних впливів) [9, с. 214].

Патріотизм – складна інтегративна особистісна якість, притаманна громадянам України, емоційно-чуттєвий та інтелектуальний компоненти якої передбачають: любов до України; шанування національної історії, національних та історичних традицій, звичаїв і святинь українського народу, місця народження і постійного проживання; цілеспрямоване засвоєння особистістю патріотичних знань як основи її патріотичного виховання; цінності українського народу, його кращі національно-історичні традиції, звичаї тощо; діяльність патріотів – видатних діячів українського народу [74, с. 58].

Відомо, що згідно з педагогічними ідеями процес виховання складається з етапів, характерних для будь-якого виховного процесу. Відомі сучасні педагоги Н. Гавриш, К. Крутій виділяють такі його етапи [13, с. 4]:

1) виконання дітьми норм і правил, встановлених суспільством; щоб поводитися правильно, необхідно дотримуватися певних критеріїв поведінки, усвідомлювати їх важливість та необхідність;

2) формування ставлення до встановлених норм та правил. Необхідно, щоб дитина розуміла та осмислювала те, що їй розповідають і пропонують

виконати, а й висловлював при цьому свою думку. Розкриваючи важливість доброти, чесності, порядності, дитина має проявляти милосердя, співчуття, бажання допомагати, турбуватися. «Почуття патріотизму, – зазначає К. Крутій, – легше сформувати, якщо звернути увагу дитини на існуючі зміни, які відбуваються у його родині, рідному селі, місті. Так, спираючись на почуття особистості, вихователі можуть підвести дитину до дії» [13, с. 5];

3) формування поглядів, переконань дитини. Формування поглядів є етапом сприйняття, осмислення і вдосконалення суспільних норм, готовність до вчинків і дій. Переконаннями називають погляди, що ґрунтуються на певних принципах, якими людина керується у своїй діяльності. Для формування переконання необхідно створювати ситуації, які вимагають прояву активних дій з метою здійснення правильних вчинків і рішень;

4) формування загальної спрямованості особистості. В результаті діяльності, в ході систематичних повторень формуються навички та звички поведінки, які незабаром стають нормою. Система дій, вчинків поступово перетворюється на рису характеру, яка стає властивістю особистості.

У формуванні патріотичних переконань важливу роль відіграє політичне та громадське мислення. Справжній патріот не може жити повноцінним життям, бути щасливим без праці на благо своєї країни, без боротьби за краще життя свого народу та держави. Польський письменник Ц. Норвіда зазначає: людина, щоб бути щасливою, має знати, заради чого жити, навіщо жити, за що померти. Тому крім почуттів та переконань, важливою є діяльність як аспект патріотичного виховання [73].

Патріотична діяльність, на думку А. Солонської, включає:

1) усвідомлення глибокого зв'язку з народом, участь у його справах, турбота про його благо;

2) збереження та примноження культури, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни;

3) дотримання певних моральних і правил, законів держави;

4) знання символів своєї Батьківщини;

- 5) діяльність, спрямована на утвердження державності, зміцнення належності своєї держави та готовність її відстоювати;
- 6) знання історії свого роду, народу, прихильність до рідних місць;
- 7) сумлінне виконання своїх обов'язків у навчанні, уміння творчо трудитися [64, с. 218].

Спираючись на сутність, структуру та етапи патріотичного виховання, погляди сучасних педагогів і дослідників минулого можемо визначити зміст патріотичного виховання. Зміст патріотичного виховання розкривають такі розділи як державний, соціальний та сімейний.

Державний розділ складають: уявлення про державу Україна, символи та символіку; про рідний край (село, селище, місто), про рідні місця, рідну мову; розуміння сутності обов'язку перед Батьківщиною, суспільної активності, поняття про захист честі та гідності Батьківщини, гордість за свою країну, розуміння моральної суті основних прав та обов'язків; високий рівень національної самосвідомості; шанобливе ставлення до ЗСУ, розуміння величчя свого народу, як основи непорушності держави.

Соціальний розділ патріотичного виховання передбачає: розвиток інтересу до історії рідного краю, героїчного минулого країни, життя уславлених земляків; виявлення потреби охороняти історичні пам'ятки, зберігати матеріальні цінності Батьківщини; вміння виявляти волю, доброзичливість, правдивість, наполегливість, самостійність, творчу активність, відповідальність в освітній діяльності та праці; нетерпиме ставлення до порушників закону, аморальних вчинків; дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи; розуміння значення праці батьків та свого народу, толерантне ставлення до людей, уміння жити поряд.

Сімейний розділ спрямований на виховання любові до батьків, ввічливого ставлення до старших у сім'ї, вчителів, ветеранів війни, пошани до предків, до героїв України; знання переказів, легенд, повір'їв, народних пісень, ознайомлення з народним мистецтвом; повага до народних і релігійних традицій, звичаїв, національних і сімейних свят та дотримання них [76, с. 9].

Зазначимо, що на практиці всі розділи перебувають у тісному взаємозв'язку, переплітаються один з одним. І за цієї умови утворюють систематичність, цілісність, національну спрямованість патріотичного виховання.

Отже, приходимо до висновку, що патріотичне виховання – це загальна категорія, яка формує ставлення людини до себе, свого народу і Батьківщини. Це ставлення проявляється у певних почуттях, переконаннях, ідеях. Саме дотримуючись інтересів, прагнень, потреб, ідеалів свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність та самобутність, людина стає зрілою, свідомою особистістю, справжнім патріотом, активним творцем своєї долі та долі Батьківщини. Патріотичне виховання має стати стрижнем усієї освітньо-виховної роботи, адже наше завдання – виховати особистість, яка має почуття гордості за свою країну, сумлінно виконує суспільні обов'язки, усвідомлює соціальні проблеми Батьківщини та свого народу, любить і поважає свою мову, рідних та близьких людей.

1.2. Психолого-педагогічні особливості соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку

Кожна епоха характеризується своїм історичним розвитком, а отже, різними особливостями суспільної свідомості, соціальної психології, історичної пам'яті народу, способу виробництва, державного і суспільного ладу. Проте основним істинно гуманістичним виміром повсякденності є спосіб взаємозв'язку і взаємодії особистості й суспільства, специфіка умов життя, можливості формування й реалізації соціальних якостей особистості, її здібностей і талантів, перспективи самореалізації особистості як суб'єкта життєдіяльності.

Важливу роль у поступальному розвитку суспільства, на думку Н. Каралаш, відіграє індивідуальна відповідальність кожної людини за доручену справу. Відповідальність тісно пов'язана з поняттями свободи і

патріотизму, які в реальному житті людини і суспільства повинні виступати не як мета, а як засіб ефективної діяльності (економічної, політичної, освітньої, виховної тощо) [29, с. 90-95].

Дослідження науковців, С. Заволоки, О. Олексюк, І. Печенко, доводять, що на формування особистості дитини впливають об'єктивні умови життя, цілеспрямований виховний вплив і самовиховання. Погляди, переконання та ідеали складають основу цілісного світогляду, який визначається існуванням суспільства та свідомістю його членів [51, с. 44].

Світогляд формується під впливом соціального середовища, при активній взаємодії з ним шляхом включення особистості в діяльність і прийнятті нею соціальних норм і вимог. Водночас духовно-моральне виховання, його патріотична спрямованість є необхідною складовою. Важливо зазначити також і те, що патріотизм, особливо якщо виходити з причини його виникнення, формується і розвивається як почуття, яке формалізується через механізми соціалізації збагачуючись духовно і морально.

Під соціалізацією розуміють розвиток у дитини широкого спектру соціальних компетенцій, принципово важливих для адаптації до соціального середовища та соціального життя. Основними функціями процесу соціалізації дитини дошкільного віку є засвоєння та відтворення соціального досвіду, а також соціальна творчість як умова майбутніх соціальних змін [48, с. 381].

У сучасній педагогіці дошкільний період визнається неповторним безцінним періодом розвитку особистості, наповненим специфічними віковими особливостями. Тому, досить важливо в процесі патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку володіти знаннями про психолого-педагогічні особливості їх соціального розвитку. Адже, дошкільні роки є своєрідним і критичним періодом у соціальному розвитку дітей, яким не можуть нехтувати ні батьки, ні педагоги. Орієнтирами соціального розвитку дитини в сучасному суспільстві є здатність орієнтуватися в соціальному оточенні, усвідомлюючи свою самоцінність та інших людей, висловлюючи почуття і ставлення до світу відповідно до культурних традицій і цінностей суспільства, переважання

моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними, активність особистості [13, с. 5].

Дошкільний вік є сензитивним періодом для становлення базових навичок особистості. Ці навички загалом мають соціально-емоційні характеристики. У формуванні соціально-емоційних характеристик важливе місце посідають успадковані особливості дитини, а також її взаємодія з оточенням.

Впродовж перших п'яти-семи років життя дитина за допомогою дорослих опановує навички і мистецтво інтеграції в суспільство. Цей процес називається соціальною адаптацією і пов'язаний з формуванням самосвідомості дитини, оволодінням нею рольовою поведінкою, навичками самообслуговування, елементарними формами самоконтролю і саморегуляції. Соціальне середовище досить різноманітне, складне й багатокomпонентне. Для дитини дошкільного віку це сім'я, дошкільний освітній заклад, засоби масової інформації, навколишнє оточення [8, с. 6].

Соціальне середовище Р. Павелків визначає як єдність компонентів: макро-, мезо-, мікросередовища (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Соціальне середовище

Макросередовище – це суспільство як певна соціально-політична, соціально-економічна та ідеологічна система. Мезосередовище – національні, культурні, соціальні особливості регіону. Мікросередовище – це «найближче середовище життєдіяльності дитини: сім'я, сусіди, однолітки, культурні, навчальні заклади. У різні періоди дитинства ці компоненти соціального

середовища справляють істотний вплив на соціальний розвиток дитини» [50, с. 73].

Щоб отримати соціальний досвід, дитина має навчитися жити, спостерігаючи та використовуючи факти повсякденного життя (вчинки, події), орієнтуватися в соціальному просторі, освоювати нові соціальні ролі, цінності, способи тощо. Зміст соціального розвитку дитини старшого дошкільного віку розгортається у трьох сферах – діяльності, спілкуванні, самосвідомості.

Соціалізація особистості збігається із стадіями розвитку людини. Кожен етап (народження, ранній вік, дошкільний вік, шкільне дитинство, отрочтво, юність, зрілість, старість) характеризується властивим йому видом діяльності. Для дошкільного віку – гра, для шкільного та старшого – навчальна діяльність. Усі періоди характеризуються встановленням відносин із соціальними інститутами. Кожен індивід так чи інакше вступає в сімейні, виробничі, етнічні та професійні відносини.

Науковці, А. Балюк, І. Дичківська, З. Мельник, виділяють низку змістових домінант соціального розвитку особистості: «1) *гомонізіс* – приєднання індивіда до роду; 2) *соціальна адаптація* – стандартизація мовлення, жестів, сприйняття, морально-психологічних стереотипів, формування соціального характеру, засвоєння спільних цінностей, смислів, символів; 3) *інкультурація* – засвоєння класичної культурної спадщини, збагачення духовного світу особистості; 4) *інтеграція особистості* – розвиток специфічної ієрархії мотивів, цінностей, інтересів, формування почуття особистісної ідентичності, відповідності між різними процесами та станами; 5) *інтернаціоналізація соціального досвіду*, засвоєння досвіду та його механізмів, адаптація; 6) *соціальне конструювання* – активність індивіда в різних соціальних сферах, що виявляється у прихильності до певних цінностей, виборі ролей, використанні методів розв'язання конфліктів, виборі способів самопрезентації» [46, с. 64].

Соціалізація охоплює всі процеси інкультурації, залучення до спілкування та навчання, за допомогою яких людина набуває соціальної

сутності та здатності діяти як справжній член суспільства. Первинна соціалізація відбувається на початковій стадії існування в сім'ї або іншому близькому оточенні; це пов'язано з формуванням загального образу дійсності та засвоєнням певних моделей поведінки в різних ситуаціях спілкування з людьми. Далі в процесі первинної соціалізації відбувається корекція отриманого досвіду [3, с. 12].

Можна виділити зовнішні та внутрішні фактори соціального розвитку особистості. Зовнішні фактори досить різноманітні. Це сім'я, дошкільний навчальний заклад, центри і будинки дитячої творчості, дитячий колектив, сімейне середовище. Життєвий досвід і перші уроки моралі дитина отримує в сім'ї. Зважаючи на це, сучасні батьки повинні впроваджувати в сім'ї педагогіку співпраці, особистісно орієнтований підхід, будувати взаємодію на засадах поваги до кожного дорослого та дитини, поважати їх гідність, толерантно ставитися до кожного. У сім'ї дитина повинна мати емоційну та фізичну безпеку. Залежно від віку дитини зовнішні чинники по-різному впливають на її формування. На кожному етапі кожен з них відіграє першорядну роль. Загалом зовнішні чинники визначають зміст і напрями формування особистості.

Внутрішні чинники враховують індивідуальність дитини, сприяють налагодженню відносин з оточенням, навколишнім світом тощо. Дитина дошкільного віку прагне пізнати довколишній світ, хоче дізнатися все про те, що її оточує, мати уявлення про себе. Це, у свою чергу, сприяє формуванню бажання вчитися, забезпечує умови для морального усвідомлення своїх вчинків, формування соціальної компетентності [69, с. 46].

Рівень соціального розвитку дитини безпосередньо залежить від її віку та індивідуальних особливостей. Перебуваючи в контакті з дорослими і дітьми, вона формує різні типи міжособистісної взаємодії в різних соціальних середовищах. Так, у родині (сім'ї) вона встановлює стосунки з батьками, дідусями, бабусями, братами, сестрами. Для неї вони найближчі, з ними вона пізнає навколишній світ, «приміряє» себе до суспільства [65, с. 114].

Це сприяє засвоєнню дитиною моральних норм, норм людських взаємин. Л. Карнаух зазначає, що «соціальний досвід, який передається в сім'ї, поступово стає невід'ємною частиною особистості. При такому підході соціалізацію можна розглядати як процес і результат засвоєння і подальшого відтворення індивідом соціального досвіду» у соціальному середовищі» [30].

На думку Т. Кравченко, сім'я може як сприяти, так і стримувати процес соціального розвитку дитини. Якщо сім'я, яка оточує дитину, аморальна, то особистість не розвивається в соціально позитивному напрямку. Низький моральний рівень сім'ї створює значні перешкоди для повноцінного соціального розвитку дитини [39, с. 24].

Наступним інститутом соціального розвитку є дошкільний освітній заклад, який дитина починає відвідувати у віці двох-трьох років. Надходження дитини до дошкільного навчального закладу вимагає адаптації до середовища, дитячого колективу, вироблення норм життя в групі. Як зазначає Л. Карнаух, під впливом дошкільного навчального закладу «у дитини формується свідоме ставлення до себе як самостійної, рівної з іншими людьми особистості, формування позитивного образу «Я», відбувається формування почуття гідності та власної значущості у середовищі інших людей. У дошкільника формується адекватна самооцінка, реалізується збереження свого «особистого простору». Поведінка реалізується з урахуванням можливих реакцій інших людей, здатності адаптуватися до життя в нових соціальних умовах, а також здатності протистояти негативним впливам суспільства, правильно припиняти неприємне спілкування» [31, с. 6].

Як зазначає Л. Тарабасова, структура процесу соціалізації збігається з віковою періодизацією розвитку особистості: народження, вік немовляти, раннє дитинство, дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий вік, юність, зрілість, старість. У кожного з них «свій головний шлях соціалізації, який знаходить своє вираження в провідних видах діяльності – грі, навчанні, входженні в систему сімейних, групових, професійних, етнічних, виробничих

та інших відносин» [68, с. 29]. У кожного з них вже склалися своєрідні відносини між ним та соціальною дійсністю.

За Л. Виготським, такі стосунки є «соціальною ситуацією розвитку», яка характеризується врахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини, конкретними змінами, формами, що створюють можливості для розвитку та набуття соціального досвіду [12, с. 317].

Педагог повинен з'ясувати насамперед вихідну соціальну ситуацію розвитку для кожного періоду, стан стосунків дошкільника з ровесниками, ознайомити з невідомим для дитини того чи іншого віку.

Розвиток у дитини, того нового, що вона набуває впродовж певного періоду, викликає ланцюг перетворень, які зазвичай формують риси особистості, переходячи від одного етапу до іншого. І такий процес циклічний: новоутворення, структура свідомості, зміни, перебудова буття і навпаки. Успішність цього процесу значною мірою визначається спеціально організованим соціально-педагогічним втручанням. Тому необхідна цілеспрямована педагогічна діяльність, яка сприятиме соціалізації старшого дошкільника та виступатиме однією з її функцій [16, с. 13].

Цілеспрямована педагогічна діяльність у сфері соціалізації дітей старшого дошкільного віку, є системою, яка складається з предметно-діяльнісної сфери, сфери соціальної обізнаності, сфери особистісного зростання. Зміст предметно-діяльнісної сфери включає пристосування дитини до діяльності з удосконалення соціальних навичок; зміст сфери соціальної обізнаності має на увазі соціальну активність дитини в середовищі проживання; сфера особистісного зростання включає цілеспрямовану педагогічну актуалізацію розвитку особистісної зрілості дитини [42, с. 4].

Відтак, педагог як основний суб'єкт цілеспрямованої педагогічної діяльності здійснює у процесі соціального розвитку дитини когнітивний (пізнавальний), комунікативний, ціннісний та діяльнісний підходи.

Комунікативний компонент. Вбирає в себе все різноманіття форм і способів оволодіння мовленням та мовою, іншими видами комунікації та використовує їх у різних ситуаціях діяльності та спілкування.

Пізнавальний компонент передбачає освоєння певного кола знань про навколишню дійсність, становлення системи соціальних уявлень, узагальнених образів. Він реалізується значною мірою у процесі навчання та виховання, включаючи засоби масової інформації, у спілкуванні, а проявляється насамперед у ситуаціях самоосвіти, коли дитина шукає і засвоює інформацію за власною потребою та ініціативою, щоб розширити, поглибити, уточнити своє уявлення про світ.

Діяльнісний (поведінковий компонент) – це велика й різноманітна сфера дій, моделей поведінки, які засвоює дитина: від навичок гігієни, побутової поведінки до умінь у різних видах діяльності. Крім того, цей компонент передбачає освоєння різних правил, норм, звичаїв, табу, вироблених у процесі суспільного розвитку і має бути засвоєний у ході залучення до культури даного суспільства.

Ціннісний компонент є системою проявів мотиваційно-потребнісної сфери особистості. Це ціннісні орієнтації, які визначають вибіркоче ставлення дитини до цінностей суспільства. Людська істота, включаючись у життя суспільства, має не тільки правильно сприймати предмети, соціальні явища і події, розуміти їх значення, а й «привласнити» їх, зробити значимими особисто для себе, наповнити їх змістом [44, с. 143].

Кожен компонент, відповідно, передбачає вибір вихователем певного змісту та засобів для взаємодії із старшими дошкільниками, враховуючи їх особливості розвитку.

На думку Н. Гавриш, О. Рейпольської та ін., соціальний розвиток у старшому дошкільному віці спрямовується: на виховання у дитини культури пізнання дорослих та дітей; формування соціальних емоцій та мотивів, що сприяють налагодженню міжособистісних відносин; виховання етично цінних способів спілкування; становлення самопізнання; виховання у дитини поваги до

себе; оволодіння мовою та мовленнєвим спілкуванням (сприяння налагодженню діалогічного спілкування дітей у спільних іграх та заняттях, диференційоване користування різноманітними засобами спілкування з урахуванням конкретної ситуації) [65, с. 127].

Соціальний розвиток дозволяє дітям будувати гармонійні, позитивні стосунки з іншими. Коли діти розвиваються соціально, вони вчаться спілкуватися та керувати своїми емоціями, розглядати інші точки зору, перш ніж діяти, вирішувати конфлікти, співпрацювати та брати участь у житті суспільства. Дитячий темперамент, що в першу чергу визначається генетикою, впливає на те, як вони взаємодіють з іншими з раннього віку. Проте, зростаючи і навчаючись на особистому досвіді та досвіді людей навколо них, а саме, своїх батьків і членів родини, вони продовжують розвивати соціальні навички.

Соціальні навички – це навички, які дозволяють ініціювати та продовжувати позитивні соціальні відносини з іншими, такі як спілкування, вирішення проблем, прийняття рішень, цілеспрямованість та стосунки з однолітками [2, с. 5]. Соціальні відносини визначаються як ключові елементи поведінки для початку та продовження взаємодії з іншими, здатність поводитися відповідно до обставин, певна поведінка, яку люди повинні демонструвати, щоб мати можливість виконувати обов'язки, покладені суспільством, складна здатність демонструвати поведінку, яка одночасно підкріплюється як позитивна чи негативна іншими, і демонструвати поведінку, яка карається або припиняється іншими [6, с. 129].

Варто зазначити, що соціальний розвиток у дошкільному віці відноситься до поступового послідовного процесу, за допомогою якого дитина вчиться взаємодіяти з іншими, формувати стосунки та розвивати самосвідомість по відношенню до інших. На цьому етапі діти навчаються таким важливим навичкам як спілкування, емпатія, співпраця та уміння вирішувати конфлікти. Ці навички допомагають дітям зрозуміти власні емоції та емоції інших, вибудовувати значущі стосунки та орієнтуватися в соціальному світі навколо них. Соціальний розвиток в дошкільному дитинстві має вирішальне значення,

оскільки він закладає основу для майбутнього соціального, емоційного та когнітивного розвитку.

Основними перевагами та особливостями соціального розвитку в старшому дошкільному віці є: розвиток мовленнєвих навичок; поліпшення здібностей до навчання; підвищення самооцінки; покращення здатності вирішувати конфлікти; розвиток позитивного ставлення [16, с. 14]. Розглянемо особливості цих переваг більш детально.

Так, соціальний розвиток в дошкільному віці відіграє вирішальну роль у розвитку мовлення. Діти, які з раннього віку вступають у соціальні взаємодії, краще розвивають мовленнєві навички. Вони навчаються ефективно спілкуватися, розуміти мову та краще висловлюватись. Це допомагає їм побудувати міцніші стосунки з іншими та розвинути кращі комунікативні навички, необхідні для досягнення успіху в подальшому житті.

Соціальний розвиток також сприяє покращенню навчальних здібностей старших дошкільників. Діти, які володіють усталеними соціальними навичками, як правило, більше включені в освітній процес і здобувають кращі результати в процесі навчання у школі. Вони також більш впевнені в собі та краще вміють працювати з іншими, що допомагає їм ефективніше досягати своїх цілей [19, с. 35].

Соціальний розвиток також необхідний для формування самооцінки дитини. Дошкільники, яким комфортно спілкуватися з іншими та формувати позитивні стосунки, є більш впевненими та мають вищу самооцінку. Це може позитивно вплинути на їх психічне здоров'я і загальне самопочуття.

Ще однією важливою перевагою соціального розвитку в старшому дошкільному віці є здатність вирішувати конфлікти. Діти, які мають відповідні їх віку соціальні навички, краще розуміють точку зору інших, ефективніше спілкуються та знаходять шляхи до вирішення конфліктів. Це сприяє вибудовуванню міцніших стосунків та розвитку навичок вирішення конфліктів, що принесе їм користь впродовж усього подальшого життя.

Зрештою, соціальний розвиток у старшому дошкільному віці сприяє розвитку позитивного ставлення. Діти, які перебувають у позитивній соціальній взаємодії, швидше за все, матимуть позитивний погляд на життя та будуть більш оптимістично ставитися до оточуючого їх середовища [19, с. 35].

Т. Прищепа вказує на те, що соціальний розвиток у дошкільному дитинстві є критично важливим аспектом благополуччя дитини. Це закладає основу для її майбутнього успіху та допомагає будувати міцні стосунки, ефективно спілкуватися та орієнтуватися в соціальному світі навколо них. Тому в процесі виховання дітей старшого дошкільного віку необхідними засобами їх соціального розвитку є: 1) сприяння позитивним стосункам; 2) заохочення до спілкування; 3) виховання емпатії та співпереживання; 4) сприяння позитивній взаємодії; 5) заохочення до активних ігор [54, с. 116].

Сприяння позитивним стосункам є одним із найкращих способів стимулювати соціальний розвиток у дошкільному дитинстві. Це включає в себе якісне проведення часу з дитиною, ігри з нею та заохочення її до взаємодії з іншими. Можна посприяти налагодженню стосунків, познайомивши їх з новими людьми та заохочуючи їх до соціальної діяльності.

Заохочення спілкування є ще одним важливим способом сприяння соціальному розвитку в дошкільному дитинстві. Це включає допомогу дітям у навчанні висловлюватись, розуміти мову та ефективно спілкуватися. Стимулювати спілкування доцільно, ставлячи запитання, заохочуючи їх розповідати історії та допомагаючи вивчати нові слова.

Співпереживання – це важлива соціальна навичка, яка допомагає дітям розуміти емоції інших і ставитися до них з емпатією. Моделюючи доброту та співчуття, розповідаючи про емоції та заохочуючи дітей враховувати точку зору інших ми сприятимемо формуванню у них почуття емпатії.

Позитивна взаємодія є важливою у соціальному розвитку старших дошкільників. Надаючи дітям можливість грати та спілкуватися з іншими, допомагаючи їм розв'язувати конфлікти та навчаючи відповідній соціальній поведінці ми можемо заохочувати їх до позитивної взаємодії.

Активна гра, на думку Т. Поніманської, є ще одним важливим способом стимулювання соціального розвитку в дошкільному дитинстві. Це може включати ігри, участь у спортивних змаганнях або інші фізичні навантаження, що сприятиме покращенню навичок спілкування у старших дошкільників [53, с. 62].

Одним із напрямків соціального розвитку дітей дошкільного віку є патріотичне виховання. Соціально-патріотичне виховання – це процес розвитку інтересу до історії рідного краю, до звичаїв минулого країни, організації відвідування дітьми суспільно значущих місць таких, як історичні пам'ятки, дитячі громадські організації, будівлі, пов'язані з історичними подіями. Крім того, соціально-патріотичне виховання спрямоване на розвиток у дітей таких якостей, як уміння виявляти волю, відповідальність у праці та навчанні, цілеспрямованість, доброзичливість, дбайливе ставлення до природи та праці інших людей.

Соціально-патріотичне спрямування тісно пов'язане з такими напрямками соціального розвитку як державний та сімейний. Державний полягає в ознайомленні дітей з державною символікою та її значенням, з рідною мовою, у проведенні занять з історії, у прищепленні дітям гордості за свою країну, у забезпеченні розуміння дітьми цивільних прав та обов'язків. Сімейне виховання проявляється у прищепленні любові та поваги до батьків, ввічливого спілкування у сім'ї, з вихователями, заохочення поваги до старших. Усі три напрями перебувають у тісному взаємозв'язку й утворюють комплекс заходів, в яких здійснюється патріотичне виховання дітей [1, с. 124].

Слушним буде відмітити те, що усі діти унікальні й розвиваються у своєму власному темпі. У них є сильні та слабкі сторони, і вони з часом все більше усвідомлюють своє «Я». Тому допомогти старшому дошкільнику розвинути особисті соціальні навички можна за допомогою звичайних щоденних дій (табл. 1.1):

Розвиток особистісних соціальних навичок старших дошкільників

№	Дія	Результат
1.	Коли пояснюємо дітям причини і правила режиму дня,	– вони краще розуміють і поважають їх.
2.	Коли просимо дітей розповісти про те, що трапилося з родиною чи друзями,	– вони вчаться запам'ятовувати важливі моменти та висловлювати свої почуття і думки.
3.	Коли залучаємо дітей до сімейної чи групової розмови,	– вони розвивають здатність виступати перед багатьма людьми.
4.	Коли визнаємо щоденні успіхи та труднощі дітей,	– вони краще розуміють свої здібності та речі, які є для них більшим викликом.
5.	Коли заохочуємо дітей знаходити власне вирішення конфліктів із своїми братами, сестрами та друзями,	– вони розвивають свої соціальні навички та впевненість у собі.
6.	Коли запитуємо дітей про їх друзів/подруг, ігри, в які вони люблять грати, і чим люблять займатися друзі,	– вони дізнаються, що їм подобається, а що ні у стосунках з дітьми їх віку, це допомагає зміцнити цінність дружби, яку вони надають.
7.	Коли граємо з дітьми в рольові ігри, такі як «Школа» чи «Продуктова крамниця»,	– вони навчаються ввічливо спілкуватися.
8.	Коли граємо з дітьми в будівельні ігри (наприклад, дерев'яні конструктори, «Lego»),	– вони набувають навичок працювати та вирішувати проблеми в команді.

Отже, соціальний розвиток в дошкільному дитинстві є критично важливим аспектом зростання і благополуччя дитини. Розвиваючи позитивні стосунки, заохочуючи до спілкування, навчаючи емпатії, сприяючи позитивній взаємодії та стимулюючи до активної гри, ми можемо допомогти дітям розвинути міцні соціальні навички, які знадобляться їм у майбутньому.

Соціальний розвиток у старшому дошкільному віці є етапом змін, під час якого діти засвоюють певні норми поведінки, цінності, правила, необхідні для успішної інтеграції в суспільство. На цьому етапі активно відбувається всебічний розвиток дітей, набуття ними нових знань і способів мислення через спілкування з членами сім'ї, однолітками та іншими дорослими.

Соціальний розвиток старших дошкільників необхідний для вираження дітьми відповідних емоцій, взаємодії та співпраці, розпізнавання та розрізнення

намірів людей, оцінки своїх і сторонніх дій. Цей ранній досвід закладає основу для подальшого особистісного зростання. Він безпосередньо впливає на здатність дитини формувати позитивну самооцінку та життєву позицію, досягати успіхів у навчанні та інших видах діяльності.

Особливістю соціального розвитку старшого дошкільника є те, що провідною його діяльністю виступає гра, з допомогою якої він освоює знання, вміння, набуває власного життєвого досвіду, виконуючи в ігрових ситуаціях певні ролі, необхідні у його подальшому житті.

Висновки до розділу 1.

1. Аналіз наукових підходів до розкриття змісту та структури патріотичного виховання дозволяє зробити висновок про те, що патріотичне виховання – це цілеспрямований скоординований спільний процес діяльності державних та громадських організацій щодо формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до своєї країни, шанобливого ставлення до свого народу, його великих звершень та гідних сторінок минулого, готовності до виконання завдань із забезпечення захисту Батьківщини та її національних інтересів. Структуру патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку складають такі компоненти як: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

2. Розкриття психолого-педагогічних особливостей соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку засвідчило, що старший дошкільний вік є періодом інтенсивної соціалізації дитини, інтеграції в культуру, розвитку спілкування з навколишнім світом, формування морально-патріотичних та естетичних категорій. Соціальний розвиток у старшому дошкільному віці є етапом змін, під час якого діти засвоюють певні норми поведінки, сімейні цінності та цінності народу і країни, в якій вони живуть. Цей ранній досвід закладає основу для подальшого особистісного зростання. Він безпосередньо впливає на здатність дитини формувати позитивну самооцінку та життєву позицію, досягати успіхів у навчанні та інших видах діяльності.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Патріотичне виховання старших дошкільників в освітньому процесі

У контексті процесів модернізації дошкільної освіти сьогодні приділяється велика увага питанню патріотичного виховання дітей, оскільки саме в дошкільному віці відбувається фактичне становлення особистості, розвиток її моральних основ. У віці 4-5 років дитина набуває перших, ще фрагментарних і несистематичних знань про свою етнічну приналежність, тому мова може йти не про виховання ідентичності, а про її основи [53, с. 74].

Вихователь привертає увагу дітей до способів вираження емоційного стану іншою людиною, вчить «читати» емоції зовнішнього стану рослин, тварин і спонукає дитину до адекватної реакції (пошкодувати, поспівчувати та допомогти чи порадіти за неї).

На додаток до практичних ситуацій, які виникають у житті дітей, їх вже можна навчати вирішенню вербальних логічних завдань («Як би ти вчинив, якщо...»). Вербальне вирішення ситуацій дуже корисне у дошкільному віці: воно дозволяє дитині вирішувати завдання в уявному, «безпечному» варіанті, робити вибір способу поведінки з урахуванням як власного життєвого досвіду, так і інших джерел; сприяє розвитку уяви та мислення [68, с. 32].

Основним засобом виховання патріотизму є діяльність дитини, оскільки діти дошкільного віку найефективніше розвиваються лише у процесі своєї активності. Для дітей дошкільного віку особливо важливою в розвитку якостей особистості та формування емоційно-дієвого ставлення до оточуючих є спільна діяльність із дорослими та однолітками. У процесі спільної діяльності

формується зачатки колективної думки, підвищується вплив групи на емоційний розвиток дитини.

Перед педагогами та вихователями дошкільних закладів відповідно до вимог ДСДО висувуються такі завдання [17]:

- розширення та збагачення знань дітей старшого дошкільного віку про рідний край, його природу; про Україну;

- виховання почуття гордості за свою країну, дбайливого ставлення до навколишньої природи;

- формування особистості, яка володіє національно-культурними нормами мовленнєвої поведінки у різних ситуаціях, тобто нормами культури мови та спілкування;

- створення умов для розвитку інтелектуального, морального, естетичного потенціалу особистості;

- виховання громадянина, патріота.

Виховання патріотизму починається з почуття любові до матері, до рідних і близьких, з відчуття дитиною їх душевного тепла, уваги та турботи. Виховання патріотизму передбачає поступове формування синівської любові, співчуття іншій людині, дружній прихильності тощо; ці перші дитячі емоції надалі стають основою виникнення складніших соціальних почуттів. Відбувається своєрідне перенесення цих людських емоцій, що виникли у ранньому дитинстві, з близького на далеке, з вузької на більш широку сферу соціальних відносин, які набувають у процесі розвитку дитини такого ж глибокого особистісного змісту, як і її взаємовідносини з батьками, з родичами: «Любов до матері... Любов до Матері-Батьківщини», «Любов до батька... Відданість Вітчизні». Виховання патріотизму у дошкільника означає виховання любові, прихильності до малої Батьківщини, до того місця, де дитина народилася і де знаходяться могили предків, що стає в майбутньому основою для відданості, любові, поваги до своєї країни [27, с. 35].

Основне завдання у роботі із ознайомлення дітей старшої групи з рідним краєм – викликати у них почуття прихильності та захоплення красою своєї

Батьківщини. Необхідно ознайомити дітей із державними символами: гербом, прапором, гімном; розглядати ілюстрації із зображенням лісів, полів, річок, морів, гір, наголошуючи на тому, що Волинь – великий і красивий край.

Не слід чекати від дітей «дорослих форм» прояву любові до Батьківщини. Але якщо в результаті педагогічної роботи «дитина матиме знання про назву країни, її географію, природу, символіку, якщо їй відомі імена когось із тих, хто прославив нашу Батьківщину, якщо вона виявлятиме інтерес до набуття знань, читатиме вірші, співатиме пісні, можна вважати, що завдання виконано в межах, доступних для дошкільного віку» [77, с. 6].

Для дитини дошкільного віку характерні: короткочасність інтересів, нестійка увага, стомлюваність. Тому неодноразове звернення до однієї й тієї ж теми лише сприятиме розвитку в дітей старшого дошкільного віку уваги і тривалому збереженню інтересу до однієї теми. Крім того, необхідно об'єднувати в одну тему заняття не лише з рідної мови, а й з ознайомлення з природою, музикою, образотворчою діяльністю. Таким чином, кожна тема повинна підкріплюватись різними іграми, продуктивними видами діяльності (виготовлення колажів, виробів, альбомів, тематичне малювання). Підсумки роботи над темою, яка поєднує знання дітей, можуть бути представлені під час спільних свят, сімейних розваг [50, с. 137].

Необхідно зауважити, що дошкільний вік є досить важливим періодом у становленні особистості. У цьому віці формуються основи свідомості і самосвідомості та розпочинається процес самоідентифікації, коли дитина усвідомлює себе як частину чогось великого. Зокрема, І. Бех [5] висловлює важливість виховання від народження та його впливу на подальшу особистість дитини. Науковець підкреслює, що дошкільне дитинство визначає формування соціальних мотивів і важливість національної спрямованості у процесі виховання, що включає в себе виховання любові до рідної землі, культури та ідентичності. Зазначимо, що у статті 7 Закону України «Про дошкільну освіту» одне із завдань дошкільної освіти сформульовано як «виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і

звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, усвідомленого ставлення до себе, оточення та довкілля» [55].

Важливо також зазначити, що Наказом Міністерства науки і освіти України 6 червня 2022 р. затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України та Заходи щодо її реалізації до 2025 року, в яких визначено національно-патріотичне виховання як один із актуальних виховних напрямів сьогодення. Найважливішим пріоритетом патріотичного виховання, як визначено у Концепції, є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [57].

У Базовому компоненті (БКДО) як Державному стандарті дошкільної освіти [17] однією із ключових компетентностей дитини дошкільного віку визначено соціально-громадянську (освітній напрям «Дитина в соціумі»).

Соціально-громадянська компетентність – це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя. Слід зауважити, що й інші освітні напрями БКДО не оминають завдання патріотичного виховання, що зазначено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Освітні напрями Базового компоненту дошкільної освіти, які включають завдання патріотичного виховання [17]

Освітній напрям	Характеристика
Освітній напрям «Дитина в природному довкіллі»	Дитина виявляє інтерес до пізнання природи рідного краю, близького оточення, своєї держави, демонструє повагу до різних форм життя, позитивно реагує на ситуації взаємодії з різними об'єктами природи.
Освітній напрям «Гра дитини»	Дитина мотивована на цінності групової солідарності. Ознайомлена з українськими народними іграми.
Освітній напрям «Мовлення дитини»	Дитина виявляє любов до рідної мови, повагу до державної мови, мов представників національних меншин, мов міжнародного спілкування; виявляє інтерес до оволодіння надбаннями української культури.

Одним із напрямів патріотичного виховання є формування національної свідомості особистості. М. Боришевський [9] у своїх роботах розділив розвиток національної свідомості у дитини і дорослої людини на три етапи: раннього етнічно-територіального самоусвідомлення; національно-політичного самоусвідомлення; державницько-патріотичного самоусвідомлення [9, с. 191].

У контексті дослідження нас цікавить етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення, який включає в себе дошкільний вік дитини. Саме на цьому етапі формуються патріотичні почуття (рис. 2.1).

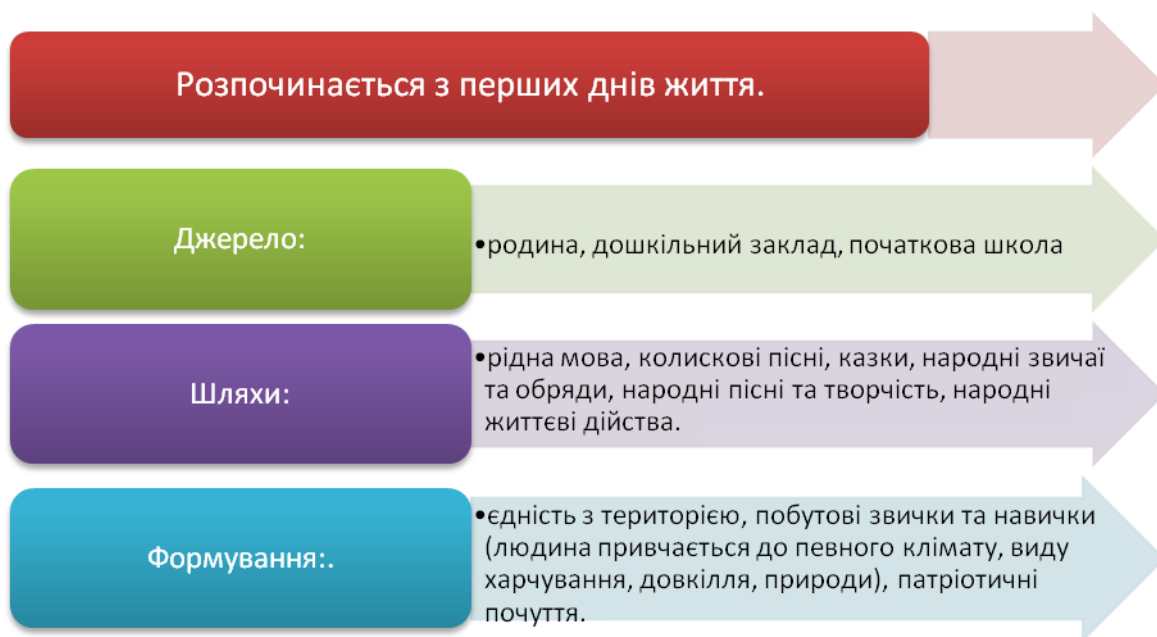

Рис. 2.1. Етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення

Психологічні особливості дітей дошкільного віку визначають завдання та зміст патріотичного виховання.

Т. Яблонська у своїх роботах наголошує на тому, що у старшому дошкільному віці з'являються новоутворення, які свідчать про необхідність проведення роботи з патріотичного виховання [61, с. 53]. Насамперед, до них відноситься формування у дитини моральних почуттів на основі розвитку та збагачення емоційної складової.

І. Рогальська зазначає, що формуванню соціальних основ почуттів сприяє ознайомлення дітей дошкільного віку із явищами суспільного життя, а також відбувається формування правильного ставлення до життєвих подій [60, с. 55].

Н. Гавриш, О. Рейпольська підмітили, що емоційні переживання у цьому віці мають більш глибокий і стійкий характер. І це має велике значення в процесі формування у старших дошкільників любові до Батьківщини. У цьому віці дитина вже здатна піклуватися про своїх близьких та оточуючих її людей [65, с. 123].

Л. Шкрєбтієнко підкреслює важливість виникнення «паростків патріотизму, які становлять «минулий досвід» дитини, досвід її почуттів, відношень до оточуючої реальності. Якщо дитина відчуває співпереживання, емпатію до іншої людини, радість від доброго вчинку, гордість за своїх батьків, повагу до працюючої людини, захоплення подвигом, піднесеність від зустрічі з прекрасним, вона тим самим набуває «емоційного досвіду», який матиме чимале значення для її подальшого розвитку» [71, с. 94].

Оскільки у дошкільному віці активно розвиваються вольові процеси, унаслідок чого збільшується й загальна довільність поведінки, це важливо врахувати у патріотичному вихованні. У старшому дошкільному віці у дитини підвищується здатність керувати своєю поведінкою. Вона спроможна стримувати невимушені спонукання, підпорядковувати свої вчинки необхідним вимогам. Усе це сприяє тому, що «у старшому дошкільному віці закладаються початки дієвого ставлення до Батьківщини, які виявляються в умінні піклуватися про рідних і близьких людей, робити необхідне для інших, берегти те, що створено працею людини, відповідально ставитися до дорученої справи, дбайливо відноситися до навколишньої природи» [67, с. 98].

Однією із суттєвих особливостей дітей старшого дошкільного віку є те, що «у цьому віці в дитини з'являється підпорядкування мотивів і на цій основі складаються суспільні мотиви трудової діяльності, прагнення зробити щось потрібне, корисне для оточуючих» [50, с. 123].

Виникнення соціальних мотивів у діяльності дитини є основою формування морально-патріотичних якостей особистості, що призводить до зміни змісту почуттів. Останні, як зазначає В. Кульчицький, «починають

виникати не тільки зв'язку із задоволенням особистих потреб, але й у зв'язку з інтересами колективу, суспільства, країни» [74, с. 58].

Таким чином, новоутворення дітей старшого дошкільного віку в їх психолого-педагогічному розвитку (розвиток емоцій та почуттів, мислення, довірливості поведінки тощо) дозволяють говорити про передумови, сприятливі для патріотичного виховання. І хоча у старшому дошкільному віці лише починається формування волі, моральних ідеалів – це також відіграє значну роль у патріотичному вихованні. Дошкільникам, особливо старшого віку, доступне почуття любові до свого рідного села (міста), рідної природи, до своєї Батьківщини, що і є початковою основою патріотизму, який народжується у пізнанні, а формується у процесі цілеспрямованого виховання [10, с. 115]

Варто зазначити, що Державний стандарт дошкільної освіти передбачає комплексну та планомірну роботу з питань патріотичного виховання дошкільників, спрямовану на виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до рідної мови, національних цінностей українського народу, а також народних традицій і звичаїв [17].

Враховуючи рекомендації Державного стандарту дошкільної освіти, вимог до структури основної загальноосвітньої програми дошкільної освіти, розглянемо деякі програми дошкільної освіти, у яких виділено питання, присвячені патріотичному вихованню дитини, спробуємо окреслити цілі та завдання, пов'язані з патріотичним вихованням дітей.

Варто зазначити, що в більшості державних комплексних програм немає спеціального розділу з патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Хоча сучасні програми перероблені відповідно до ДСДО, проте, завдання з патріотичного виховання вирішуються в дуже узагальненому вигляді.

Необхідність патріотичного виховання відображено у Базовому компоненті дошкільної освіти і таких програмах як «Я у світі», «Українське дошкілля» [72; 7].

Аналіз сучасних основних освітніх програм ЗДО «Я у світі», «Українське дошкілля» та ін.) показав, що завдання патріотичного виховання дошкільників

різноманітні, вони ускладнюються з підвищенням їх віку. У старшій групі ставляться завдання з «розширення уявлень дітей про почесний обов'язок захищати Батьківщину, охороняти її спокій та безпеку, про те, як у роки воєн хоробро боролися і захищали нашу країну від ворогів мужні воїни Київської Русі, Запорізькі козаки; з ознайомлення дітей з сучасною історією воєнних звитяг бійців ЗСУ, які сьогодні боронять нас і нашу країну від російських загарбників [75, с. 141].

Автори програми «Українське дошкілля» виділяють такі завдання патріотичного виховання старших дошкільників:

1. Збагачувати уявлення про рідне місто та країну, розвивати національно-патріотичні почуття.

2. Формувати уявлення про різноманіття країн і народів світу, деякі національні особливості людей, які проживають у цих країнах.

3. Розвивати інтерес до окремих фактів історії та культури рідної країни, формувати засади громадянськості [7, с. 126].

У програмі «Я у світі» завдання патріотичного виховання старших дошкільників більш конкретні та розширені:

1. Розширювати уявлення про рідний край. Продовжувати ознайомлення з визначними історичними пам'ятками місцевості, де живуть діти.

2. Поглиблювати та уточнювати уявлення про Батьківщину – Україну. Підтримувати інтерес дітей до подій у країні та виховувати почуття гордості за її досягнення.

3. Закріплювати знання про прапор, герб і гімн України (гімн виконується під час свята або іншої урочистої події; коли звучить гімн, усі встають, слухають або виконують разом, приклавши руку до грудей навпроти серця).

4. Розширювати уявлення про Київ – столицю України, інші українські міста і села.

5. Продовжувати розширювати знання про державні свята. Розповісти дітям про Л. Каденюка (українського космонавта) та інших видатних людей країни.

6. Поглиблювати знання про Збройні Сили України. Виховувати повагу до захисників Вітчизни, до пам'яті полеглих бійців: покладати з дітьми квіти до меморіалів Слави воїнам, які поклали свої життя захищаючи нас від ворожих нападів [72, с. 237-238].

Зміст патріотичного виховання визначається виходячи з його напрямків і завдань (рис. 2.2)

Рис. 2.2. Основні напрямки патріотичного виховання дошкільників

Розглянемо основні складові патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку більш детально.

Так, уявлення про рідний край, почуття любові до Батьківщини становлять основний зміст патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. У процесі накопичення знань про життя суспільства, про природу та працю людей, ці уявлення та почуття формуються у дітей щабель за щаблем.

Патріотизм є досить складним почуттям, яке виростає з любові до близьких людей, до рідного краю, до сім'ї, де дитина оточена турботою, увагою, ніжністю. Дітей захоплює те, що впливає на їх почуття. Саме тому любов до Батьківщини у дитини відзначається яскравим та емоційним характером [71, с. 69].

У системі виховної роботи з дошкільниками, як зазначає А. Солонська, необхідно використовувати передумови формування патріотизму, а саме (рис. 2.3):

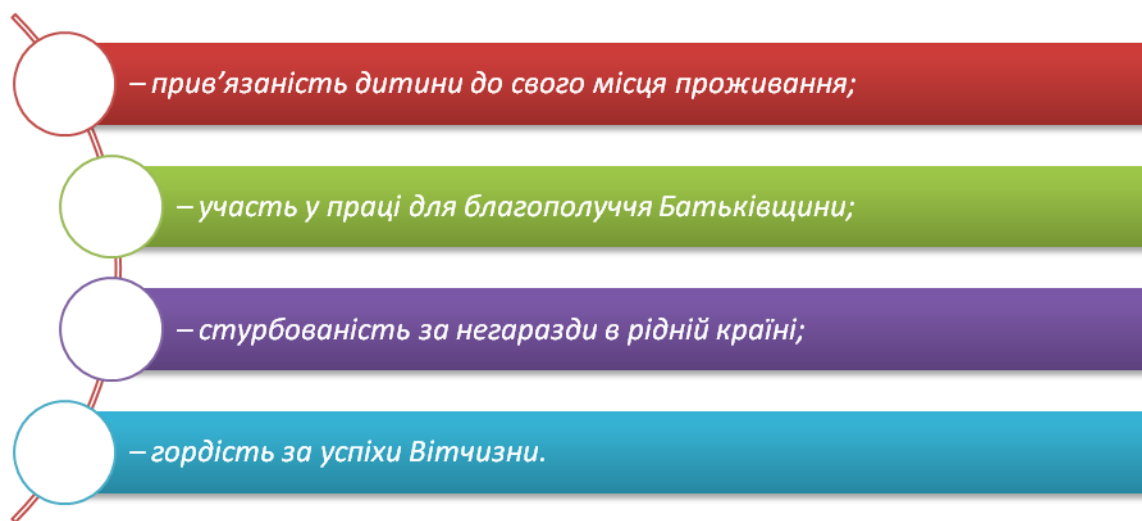

Рис. 2.3. Передумови формування патріотизму

Для маленької дитини Батьківщина починається з вулиці, де вона живе, де знаходиться дитячий садок, куди вона ходить. Загалом Батьківщина для дитини починається з місць милих і рідних її серцю [64, с. 219].

Згодом діти отримують уявлення про своє місто, село, про окремі регіони України. Т. Маланюк цілком справедливо зауважує, що, виховуючи любов до рідного міста, дитину необхідно підвести до розуміння того, що її місто – це частинка Батьківщини, оскільки у всіх місцях, великих і маленьких, є багато спільного: всюди люди працюють для загального благополуччя (вчителі, лікарі); усюди дотримуються традицій: Батьківщина пам'ятає героїв, котрі захистили і захищають її від ворогів; всюди живуть люди різних національностей, спільно працюють, допомагають одне одному; люди бережуть та охороняють природу тощо [45, с. 61].

Формування у дітей уявлень про людей рідної країни, прищеплення поваги до тих людей, які прославили нашу Батьківщину (художників, композиторів, винахідників, учених, мандрівників, лікарів – вибір залежить від вихователя) є особливою частиною роботи з виховання любові до Батьківщини. Необхідно на конкретних прикладах, через конкретних людей ознайомити дітей

з «характером» українського народу (творчі здібності, працелюбність, майстерність, гостинність, чуйність, привітність, емпатія, уміння захищати свою Батьківщину та ін.) Культивувати кращі риси української ментальності: працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережливого ставлення до природи [26, с. 53].

Прищеплення поваги та вдячності до тих людей, хто стоїть на варті завоювань Батьківщини та забезпечує мирні умови життя, є основною та важливою частиною патріотичного виховання дошкільників [23, с. 109].

Завдання вихователя полягає у наданні дітям доступних відомостей про Збройні Сили України. І саме на цій основі необхідно виховувати повагу до захисників Вітчизни, підвищувати престиж військової служби, а звідси – культивувати ставлення до солдата як до захисника Вітчизни, героя; виховувати почуття гордості за них, а також прагнення бути схожими на наших військових – бути такими ж сміливими, дужими, вмілими, винахідливими, справедливими, дружними та спритними [43, с. 107].

Ще однією важливою складовою патріотичного виховання дошкільників є виховання толерантного ставлення до народів інших національностей, їх культур і традицій: «Так, на основі вражень та уявлень, які надаються дітям про людей різних національностей, формується інтерес до них, почуття дружби і приязні» [23, с. 117].

Крім того, у процесі виховання патріотизму важливо акцентувати увагу дітей на формуванні мовленнєвої культури; спонукати зростаючу особистість до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму.

Погоджуємося з думкою Р. Павелків, що формування і розвиток особистості відбувається у різноманітних видах діяльності, тому виховання патріотизму як невіддільної частини соціально-моральної спрямованості особистості здійснюється у процесі діяльності вихованців, яка організовується педагогами із використанням різних методів, засобів і форм освітньо-виховної роботи. Заходи, що проводяться в дошкільних освітніх закладах, повинні

сприяти формуванню у дітей основ громадянськості та патріотизму, вихованню любові до рідного краю, рідного міста, своєї країни. У дошкільних закладах педагоги можуть організувати роботу з патріотичного виховання дітей у формі тематичних занять, бесід, дозвілля, вікторин, екскурсій, сюжетно-рольових ігор, які сприятимуть ознайомленню з історією України, піснями, танцювальними традиціями, творчістю українських поетів та письменників. Крім того, повага до своєї Батьківщини, її історії та традицій, гордість за досягнення та перемоги своїх співвітчизників, любов до свого народу закладається у дитинстві також за допомогою народних і авторських казок [50, с. 147].

Педагоги-дослідники, М. Човрій, Л. Сухацька, звертають увагу на те, що в процесі використання різноманітних методів, прийомів і засобів патріотичного виховання у дошкільних закладах мають бути створені умови для самостійної, спільної, індивідуальної, творчої діяльності дітей, їх участі у конкурсах, виставках, фестивалях. Важливо залучати батьків до участі у святах та розвагах, спільних проектах, різноманітних заходах [70, с. 324].

Одна з найефективніших форм патріотичного виховання дошкільників – гра є не лише засобом розваги та відпочинку, але й орієнтована на всебічний розвиток дитини, а також виступає джерелом знань, способом пізнання навколишнього світу. Наприклад, у дошкільних закладах освіти доцільно практикувати проведення патріотичних ігор.

Педагоги мають використовувати всі виховні можливості для того, щоб діти дізналися якомога більше про свою Батьківщину, про її історію, культуру, побут, народні традиції, про людей, які її створювали, захищали, розвивають і примножують її здобутки, тому дуже важливо, щоб патріотичне виховання дошкільників здійснювалося у тісній взаємодії з сім'єю, громадськими організаціями, засобами масової інформації [75, с. 142].

Отже, процес патріотичного виховання старших дошкільників має певні особливості, які зумовлені віковими та психологічними характеристиками. Зміст Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм затверджує та передбачає організацію системної і планомірної роботи з патріотичного

виховання дітей з раннього віку, яка має бути спрямована на виховання у них любові до України, шанобливого ставлення до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мов, національних цінностей українського народу.

Завдання патріотичного виховання дошкільників та його зміст визначаються відповідно до вікових особливостей дітей. З кожним роком вони розширюються й ускладнюються. Вирішуючи завдання патріотичного виховання і здійснюючи відбір змісту для цього процесу, кожен педагог ЗДО повинен будувати свою роботу відповідно до вікових особливостей дітей та місцевих умов. У формуванні знань про власну країну, її мешканців, культуру тощо доцільно використовувати ігрову діяльність. Крім того, необхідно урізноманітнювати інформацію з патріотичного виховання посередництвом різноманітних методів, форм і засобів для її кращого сприйняття і розуміння дітьми.

2.2. Технології патріотичного виховання старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти

Період дитинства у дітей дошкільного віку – це щоденні відкриття, пізнання чогось нового. І було б чудово, якщо б ці відкриття починалися з доброти в серці, гордості за свою батьківщину, любові до оточуючого середовища, ближніх, Батьківщини. Щоб краса майбутньої особистості людини виходила від неї самої.

Вже з раннього віку дітям властива любов до своєї сім'ї, дому, краю в якому вони живуть. Це і є основою патріотизму, яка виникає через пізнання і продовжує формуватися в ході цілеспрямованого виховання дітей. Тому надзвичайно важливо не прогледіти настільки благодатний період у житті дитини для розвитку її моральних цінностей. Саме в дошкільному віці відбувається формування духовних цінностей, культурно-моральних ідеалів, що безпосередньо й слугує фундаментом для моральної основи дитини, сприяє розвитку почуттів, емоцій, мислення, механізмів соціальної адаптації дитини в

суспільстві, а також прийняттю себе у навколишньому світі. Саме дитинство є найбільш сприятливим періодом у житті дитини для всебічного впливу на неї. Всі психологічні та емоційні події, які дитина відчує в цей період, залишають яскравий слід у її подальшому житті [49, с. 15].

Державним стандартом дошкільної освіти [17] встановлено цілі патріотичного виховання, зокрема, створення умов для становлення основ патріотичної свідомості дітей, можливості позитивної соціалізації дитини, її всебічного особистісного, морального та пізнавального розвитку, розвитку ініціативи і творчих здібностей, на основі відповідних дошкільному віку видів діяльності. У змісті ДСДО наголошується на гострій необхідності активізації процесу виховання патріотизму у дошкільників. А це вимагає постійного вдосконалення методів і прийомів виховання і навчання для досягнення певної мети та вирішення поставлених завдань. Відтак, ми постаємо перед відповідальним вибором педагогічних технологій, які мають бути сучасними, цікавими та гармонійно-змістовними. Причому такі технології, які здавалися б дитині 5-6 років не надмірно повчальними, а такими, які б природно і гармонійно наповнювали її світоглядним змістом.

Говорячи про технології патріотичного виховання, перш за все, хотілося б торкнутися тих, які використовуються в роботі ЗДО найчастіше через їх повсюдну поширеність (активно використовуються у всіх напрямках освітньо-виховної діяльності): це ігрові технології, квест-ігри, інтерактивні технології, проектні технології, музейна педагогіка, флешмоб, тематичні акції спільно з інформаційно-комп'ютерними технологіями тощо.

Технології патріотичного виховання старших дошкільників, які найчастіше застосовуються в умовах закладу дошкільної освіти відображено нами на рис. 2.4.

Розглянемо їх більш детально, починаючи з ігрових технологій, під якими ми розуміємо групу методів і прийомів організації педагогічного процесу в ігрових формах.

Рис. 2.4. Технології патріотичного виховання старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти

Ігрові технології мають різну спрямованість [20, с. 137]:

- 1) дидактичні – формування певних умінь та навичок, необхідних у практичній діяльності;
- 2) виховні – виховання самостійності, формування певних позицій, співробітництва, комунікабельності;
- 3) розвиваючі – розвиток уваги, мовлення, мислення, рефлексії, мотивації навчальної діяльності;
- 4) соціалізуючі – залучення до норм та цінностей суспільства; адаптація до умов середовища; саморегуляція.

Ефективними технологіями у сфері морально-патріотичного виховання дітей дошкільного віку є технології, розроблені з урахуванням вказаного виду діяльності. До ігрових технологій морально-патріотичного виховання входять: сюжетно-рольові, театралізовані ігри, дидактичні, рухливі ігри, ігрове конструювання, ігри-драматизації, ігри-подорожі.

Сюжетно-рольові ігри включають ігри засновані [23, с. 114]:

- на побутових сюжетах: сім'я, свято, дім.
- на основі виробництва: їдальня, автопарк, поштове відділення, аеропорт.
- з урахуванням героїчних подвигів: космічні польоти, героїчні воїни ЗСУ, МНС.
- на основі літературних творів, фільмів, мультфільмів, презентацій про тваринний і рослинний світ, вчинки людей, дітей тощо.

Зміст сюжетно-рольових ігор, передусім, спрямовано на формування життєвого досвіду взаємодії, спілкування, духовно-морального виховання дітей.

Театралізовані ігри. Основна відмінність театралізованої гри та сюжетно-рольової – сюжет. У першому випадку сюжет визначений літературним твором, а всі фантазійні додатки дітей – ігровим сюжетом, який сприяє прояву, формуванню особистісних та морально-вольових якостей, передачі почуттів, таких як співчуття, гордість, співпереживання тощо.

Ігри-драматизації. Дитина висловлює свої почуття і дії за допомогою дій персонажів з використанням жестів, міміки, пантоміми засобами пальчикових, настільних театрів, з ляльками та ін. Основою для цієї гри слугують правильно підібрані педагогом твори: потішки, казки, байки тощо. Необхідною умовою створення ігрової ситуації є вміння педагога зацікавити дитину як процесом, так і сюжетом, використовуючи прийоми: виразного читання, входження в образ, демонстрацію, опис, залучення дітей до гри.

Ігрове конструювання. Ця технологія заснована на творенні. Сприяє вдосконаленню практичних навичок: найпростіших трудових, організаційних, творчих, емоційних. Застосування вказаної технології дозволяє дітям активно послуговуватися знаннями та враженнями про навколишній і предметний світ, пізнаючи фізичні властивості предметів, створюючи, фантазуючи, втілюючи тощо, тим самим навчаючи мислити, проявляти самостійність, працьовитість, застосовувати творчий підхід у вирішенні конструктивних завдань. Прикладом

може бути участь дітей у патріотичній акції «Листівка ветерану війни» з метою формування шанобливого ставлення до воїнів ЗСУ [28, с. 56].

Дидактичні ігри. Вказана технологія сприяє всебічному розвитку особистості дитини: розширює уявлення про рідний край, місто, рідну землю, пам'ятні місця, природні багатства, працю дорослих, історичні відомості, факти, тощо. Застосування цієї технології, дає можливість педагогу залучити дітей до пізнання історичних, фізичних, біологічних та інших відкриттів, зародивши іскорку любові до Батьківщини, гордості за неї. Формує усвідомлення своєї значимості у захисті, збереженні, дбайливому ставленні до здобутків своєї країни [23, с. 118].

Рухливі ігри. Ця технологія у своїй основі сприяє не тільки фізичному розвитку та вдосконаленню рухів, а й розвиває вольові якості особистості: сміливість, відповідальність, надійність, взаємовиручку, солідарність.

До своєрідного виду рухливих ігор відносяться народні рухливі ігри. Особливістю таких ігор є морально-історична основа, що сприяє формуванню гармонійного зв'язку дитини з навколишнім світом, формуючи стійке, поштиве ставлення до культури рідного краю, створюючи основу для позитивного емоційного розвитку патріотичних почуттів [27, с. 36].

Ігри-подорожі. Провідним засобом реалізації мети патріотичного виховання є гра-подорож, яка дозволяє задовольнити дитячу допитливість, залучити дитину до активного освоєння навколишнього світу, допомогти їй опанувати способи пізнання зв'язків між предметами та явищами навколишнього світу. Віддзеркалюючи враження від життєвих явищ в образах гри, діти відчувають естетичні та моральні почуття. Гра сприяє глибоко проникливому переживанню дітей, розширенню їх поглядів на світ.

Гра-подорож дає можливість поєднати різні види діяльності: спостереження, експериментування, продуктивну діяльність, працю, спорт тощо [1, с. 12].

Якщо аналізувати ігри, подані в працях таких науковців як Л. Артемова [2], Н. Гавриш [65], Л. Карнаух [31], то ми побачимо, що вони

часто мають односторонню спрямованість, тобто ігри природознавчого змісту присутні, поза сумнівом, у всіх цих роботах, але більшість з них вирішує лише вузьке коло завдань: формування знань, узагальнення, систематизація знань, вдосконалення чуттєвого сприймання. Тим часом авторами недостатньо глибоко розроблена ідея про те, що в дошкільному віці формуються передумови громадянських якостей, уявлення про людину, суспільство, культуру. Досить важливо прищепити у цьому віці почуття любові та прихильності до природних і культурних цінностей рідного краю, оскільки саме на цій основі виховується патріотизм.

Технологія «Гра-подорож» – комплексна форма організації діяльності дітей, під час якої вирішується низка педагогічних завдань: освітніх, виховних, загальнорозвиваючих. Ігри-подорожі є не просто спогляданням будь-якого дійства зі сцени, а пересування, чергування різних видів діяльності. Ігри-подорожі володіють значним педагогічним потенціалом в реалізації освітніх завдань, які відповідають віковим особливостям дітей дошкільного віку.

Такі ігри допомагають [6, с. 207]:

- 1) посилити враження від засвоєного матеріалу, надати пізнавальному змісту казкову незвичність, звернути увагу дітей те, що є поруч, але помічається ними;
- 2) загострюють увагу, спостережливість, осмислення ігрових завдань, полегшують подолання труднощів та досягнення успіху; вони спрямовані на розвиток світогляду, пізнавальних інтересів і потреб, ціннісних орієнтацій;
- 3) сприяють систематизації знань, смисловій творчості, розумовій діяльності, комунікації дітей та педагогів.

Теми для подорожей можуть бути різноманітними. Вибір залежить від безпосереднього оточення, в якому живуть діти, від віку, можливостей показати ті чи інші предмети. Типи досліджень: подорож картою, подорож «річкою часу» доступні та цікаві дітям дошкільного віку, вони дозволяють їм зайняти активну дослідницьку позицію. Подорожі ініціюються дорослим, але органічно сприймаються дітьми. Створюються сприятливі умови для реалізації того чи

іншого розвиткового завдання: формування уявлень про живу і неживу природу рідного краю, про соціальні явища, рукотворний світ, а також деякі основи географічних та історичних уявлень [6, с. 208].

Гра-квест. Серед ігрових технологій, які успішно використовуються для патріотичного виховання дітей дошкільного віку помітно вирізняється гра-квест. Якщо говорити про квест як про форму організації дитячих заходів, то це командна гра, що включає різні завдання змагального характеру і має певний сюжет. Особливість такої організації ігрової діяльності полягає в тому, що, виконавши одне завдання, учасники отримують підказку до виконання наступного, що є ефективним засобом підвищення рухової активності та мотиваційної готовності до пізнання та дослідження. Квест-ігри є одним з цікавих засобів, спрямованих на самовиховання та саморозвиток дитини як особистості творчої, фізично здорової, з активною пізнавальною позицією, що є основною вимогою ДСДО [17].

Головною перевагою квесту є те, що ця форма організації освітньої діяльності ненав'язливо, в ігровому, цікавому вигляді сприяє активізації пізнавальних і розумових здібностей учасників. За допомогою такої гри можна досягти освітніх цілей: реалізувати проектну та ігрову діяльність, ознайомити з новою інформацією, закріпити наявні знання, відпрацювати на практиці вміння дітей. Дитячі квести відрізняються наявністю завдань, які зачіпають різні галузі знань та умінь – це можуть бути як фізичні змагання (наприклад, естафети), так і інтелектуальні вікторини. Крім того, сценарій такої гри дозволяє використовувати складні декорації, музичний супровід. Дитина має проявити кмітливість і вміння, щоб впоратися із завданням і рухатися далі [14, с. 12].

З метою патріотичного виховання дітей доцільно використовувати історичні «*Історія мого міста*», екологічні «*Подорож до дідуся-лісовичка*» та інші квест-ігри. Наприклад: *Квест-гра «Історія мого міста»* передбачає проходження міського маршруту, нанесеного на карту. На кожній точці гравці мають відповісти на історико-краєзнавчі завдання. Допомагають їм у цьому спеціальні картки з фотографіями, документами, газетними та іншими

архівними матеріалами. У них зібрані найцікавіші факти не лише про видатних особистостей міста, а й про старовинні будинки та історичні пам'ятки. Ця технологія більше підходить для дітей старшої та підготовчої групи [21, с. 45].

Технологія інтерактивного навчання означає здатність взаємодіяти чи перебувати у режимі розмови, діалогу. Суть інтерактивного навчання у тому, що всі діти виявляються залученими в процес пізнання. Цей прийом інтерактивної технології дозволяє вирішити відразу кілька завдань:

- активізувати індивідуальну інтелектуальну активність кожного дошкільника;

- розвивати міжособистісні відносини; діти навчаються долати комунікативні бар'єри у спілкуванні (скованість, невпевненість), створюється ситуація успіху;

- емоційно забарвити навчання, зробити дитину не об'єктом, а суб'єктом навчання [49, с. 20].

Технологія інтерактивного навчання чудово підходить для роботи з метою патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Технологія - метод проектів також сприяє діяльності у вказаному напрямку, оскільки є ефективним засобом розвитку особистісно-орієнтованої взаємодії дорослого та дитини. Проектна діяльність забезпечує розвиток творчої ініціативи та самостійності учасників; відкриває можливості для формування власного життєвого досвіду спілкування з навколишнім світом; реалізує принцип співпраці дітей та дорослих. Метод проектів дає дитині можливість експериментувати, синтезувати отримані знання, розвивати творчі здібності та комунікативні навички.

Аналіз теорії і практики застосування технології проектної діяльності у дошкільній освітній організації дозволив виявити певні можливості вказаної технології у патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку. У групах доцільно розробити такі педагогічні проекти як: «Моє місто», «День матері», «Свято Покрови».

Проектна діяльність є діяльністю з вирішення значимої для дитини проблеми. Усвідомлення цієї значущості відбувається у процесі правильно побудованої педагогом бесіди, що дозволяє занурити дитину в проблему. Важливою умовою ефективності проходження цього етапу є компетентність педагога у веденні проблемного діалогу з дітьми. Використовуючи методи та прийоми проблемно-діалогічної технології, вихователь вводить дитину в проблемну ситуацію, допомагає їй усвідомити існуючу в цій ситуації суперечність, підводить до формулювання проблеми у формі питання [68, с. 33]. Так, у проекті «Їх іменами названо вулиці (воїни ЗСУ)» діти приходять до розуміння того, що люди, щоб завжди пам'ятати своїх героїв, пишатися ними, називають їх іменами вулиці. При розгляді карти міста з виділеними на ній вулицями дітям пропонується розповісти про якусь людину, іменем якої названо вулицю, внаслідок чого виявляється проблема – дошкільники нічого не знають про героїв, якими пишаються їх татусі та мами. Завершенням роботи на цьому етапі стає чітко сформульована педагогом разом з дитиною проблема – як зробити так, щоб інформація, яку діти дізнаються про сучасних героїв – воїнів ЗСУ, які загинули на полі бою з російськими загарбниками, збереглася у групі надовго. Як продукт проекту на цьому етапі діти можуть запропонувати створення журналу, альбому, книги. Результатом роботи з проектною діяльністю на вказаному етапі є виникнення мотивації у дитини до виконання важливої діяльності – ознайомлення з сучасною історією країни [74, с. 62].

На етапі планування роботи з вирішення проблеми проекту педагог разом з дітьми обговорює, які дії та в якій послідовності необхідно здійснити, щоб вийшов продукт, де можна взяти інформацію. Старшому дошкільнику притаманне бажання самостійно виконувати різноманітні дії, приймати рішення щодо різних питань організації його життя. Правильно вибудована педагогом робота у проекті дозволяє дитині реалізувати цю потребу в самостійній діяльності. Так, у процесі планування роботи зі створення альбому з іменами героїв з дітьми обговорюється структура майбутнього повідомлення – яка інформація має бути відображена в альбомі (ім'я героя, його фотографія,

розповідь про його подвиг, який може бути проілюстрований дитиною), як її можна оформити [74, с. 63].

Особливістю проектної діяльності, яка сприяє патріотичному вихованню дітей, є можливість організації групової та колективної роботи щодо створення продукту проекту, що забезпечить усвідомлення дитиною цінності взаємодії з педагогом, однолітками чи батьками, цінності набуття спільного досвіду. Саме тому на етапі виконання продукту проекту важливою умовою успішності є залучення до цієї діяльності батьків. Спільна дослідницька робота дитини та батьків забезпечить не тільки встановлення між ними довірливих, дружніх відносин, але й, передусім, засвоєння дитиною ціннісних смислів діяльності продемонстрованої батьками (почуття любові до Батьківщини, пошани до своєї країни). При цьому дорослий у проекті виконує роль помічника, основною метою якого є супровід дитини на кожному етапі реалізації проекту [76, с. 8].

Технологія дослідницької діяльності може використовуватися у напрямку дослідження краєзнавства. Зокрема вивчення лікарських рослин, які ростуть у нашій місцевості, їх використання при лікуванні різних захворювань, вивчення способу життя і поведінки рідкісних птахів нашого краю, створення альбому про птахів або про лікарські рослини.

Технологія дозвілєвої діяльності різноманітна за змістом і тісно пов'язана із становленням особистості дитини. Сприяє входженню дитини в культуру через творчість. Проведення свят, розваг, вікторин, змагань. Сценарії до яких складають разом із фахівцями ЗДО. Різдво, Новий рік, Маланки та ін.

Мнемотехніка – сукупність методів та прийомів, спрямованих на тренування пам'яті, бесіди, які допомагають запам'ятати інформацію шляхом створення асоціацій. Наприклад: «Професії», «Життя тварин», «Опис свійських птахів».

Кейс-технологія – інтерактивна технологія для короткочасного навчання, на основі реальних чи вигаданих ситуацій. Використовуються основні види: кейс-ілюстрації, фото-кейс, кейс програвання ролей. Наприклад: «Пори року», «Рідне місто», «Доглядаємо домашнього улюбленця» [71, с. 182].

Особистісно-орієнтованими технологіями є технології, які ставлять у центр всієї системи особистість дитини, ґрунтуються на темпераменті та індивідуальні особливості дитини, особливості психічного розвитку. Індивідуальний підхід до дитини за допомогою настільно-друкованих ігор.

На базі закладів дошкільної освіти створюються міні-музеї, які користуються величезною популярністю як у вихованців, так і їх батьків. Також у групах дитячого садка створюються музейні куточки. Теми як для міні-музеїв, так і для музейних куточків використовуються найрізноманітніші зокрема, такі як: Міні-музей «Народних ремесел», «Куточок козацької слави».

Значимість міні-музеїв досить висока, тому що тут дошкільники не лише розглядають книги і репродукції, листівки і карти, справжні предмети і речі, а й самі читають вірші, ставлять запитання, розмовляють. Адже патріотичні почуття виникають із соціального досвіду, втіленого у продуктах матеріальної та духовної культури, який засвоюється дитиною впродовж усього дитинства.

Ефективність функціонування міні-музеїв у ЗДО та музейних куточків вже давно доведена і можна зробити висновок, що використання музейної педагогіки з метою формування патріотичних якостей у дошкільників є дієвим та результативним [48, с. 384].

Для підвищення ефективності спільно організованої діяльності з дітьми у вихованні патріотизму вихователі активно використовують інформаційно-комунікаційні технології. Використання (ІКТ) – актуальний та ефективний засіб патріотичного виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Впровадження в освітній процес нових інформаційних технологій поряд з іншими засобами покликане сприяти збагаченню уявлень дітей про навколишній світ, розширення досвіду та знань, підвищення мотивації до пізнання. ІКТ не замінюють традиційні форми та засоби залучення дітей до історії та культури рідного краю, а успішно їх доповнюють та заповнюють. До таких засобів можна віднести флеш-анімацію – вид векторної комп'ютерної графіки, який дозволяє з достатньою простотою та найменшими витратами створювати анімаційні фільми. Їх можна використовувати в процесі

ознайомлення дітей з пам'ятками рідного міста, розповідати про різні архітектурні споруди, храми. Інформаційно-комунікаційні технології можна використовувати під час розгляду наочного матеріалу, перегляду мультимедійних презентацій, мультфільмів, прослуховування пісень та віршів.

Традиційним у роботі з морально-патріотичного виховання стало проведення тематичних акцій. Завдяки комп'ютерним технологіям готуються листівки, зміст яких націлено на підвищення ролі та відповідальності батьків у справі громадянської освіти і виховання дитини. З великим бажанням діти беруть участь в організації та проведенні акції «Нагодуйте птахів узимку». Виготовляють разом з батьками годівниці, збирають корм і розробляють пташине меню. У рамках святкування Дня захисників і захисниць України можна провести патріотичну акцію «Листівка воїну-захиснику України» з метою прищеплення дітям патріотизму та шанобливого ставлення до воїнів ЗСУ, ветеранів, інвалідів війни та учасників АТО. Діти старшої групи разом з батьками чи вихователями можуть виготовити вітальні листівки і привітати ветеранів війни, захисників і захисниць України [77, с. 13].

Застосування технологій патріотичного виховання педагогами закладу дошкільної освіти сприяє формуванню ціннісного ставлення дітей до природи, праці, розширює уявлення про рідний край, місто, державу, розвиває почуття відповідальності, гордість за досягнення своєї країни, народу та створюють необхідні умови для того, щоб кожна дитина виросла талановитою, розумною, доброю, могла жити і працювати в новому суспільстві без війни і розрухи.

Таким чином, виховання основ патріотизму та громадянськості у дітей дошкільного віку потребує інноваційних рішень та має ґрунтуватися на принципово нових підходах до роботи з дітьми, впровадження в освітній процес сучасних освітніх технологій, які сприяють становленню і розвитку патріотичних почуттів, розвитку вільної творчої особистості дитини, яка відповідає соціальному замовленню на сучасному етапі. Успішне виконання завдань патріотичного виховання найповніше вирішується за допомогою впровадження в освітній процес таких сучасних освітніх технологій як: ігрові

технології, квест-технологія, технології проектної діяльності, технологія дослідницької діяльності, інформаційно-комунікативні технології, технологія дозвіллевої діяльності, музейна педагогіка, мнемотехніка, кейс-технологія, особистісно-орієнтована технологія та ін.

Висновки до розділу 2.

1. У другому розділі нами встановлено, що процес патріотичного виховання старших дошкільників визначається певними особливостями, які зумовлені віковими та психологічними характеристиками. Зміст патріотичного виховання та його завдання визначаються відповідно до вікових особливостей дітей. З кожним роком вони розширюються та ускладнюються. Згідно вимог ДСДО висувуються такі завдання патріотичного виховання: розширити і збагатити знання дітей старшого дошкільного віку про рідний край, його природу; про Україну; виховати почуття гордості за свою країну, дбайливе ставлення до навколишньої природи; виховувати громадянина, патріота. Вирішуючи завдання патріотичного виховання та здійснюючи вибір змістового наповнення для цього процесу, кожен педагог ЗДО має будувати свою роботу відповідно до місцевих умов та вікових особливостей дітей.

2. З метою досягнення позитивного результату в патріотичному вихованні старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти використовуються сучасні методики і технології, які невимушено і гармонійно формують світоглядні основи дитини. Це такі з них як ігрові технології, квест-ігри, інтерактивні технології, проектні технології, музейна педагогіка, тематичні акції спільно з інформаційно-комп'ютерними технологіями та ін. Впровадження в освітній процес нових технологій патріотичного виховання покликане сприяти залученню дітей до історії та культури рідного краю, успішному доповненню традиційних форм і засобів, створенню необхідних умов становлення у дітей дошкільного віку основ патріотичної свідомості.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

3.1. Вивчення рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників

Оскільки, старший дошкільний вік є найбільш відповідальним етапом у розвитку основ патріотизму, формуванні моральних почуттів і становленні особистості дошкільника в цілому, а сформованість основ патріотизму є важливим показником загального розвитку дитини, то метою нашого дослідження стало виявлення педагогічних умов роботи з виховання основ патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

Спираючись на теоретичні основи проблеми розкриті в першому розділі, нами вирішено провести практичне дослідження патріотичного виховання старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО.

Дослідження проводилося на базі Голишівського закладу дошкільної освіти ясла-садок Зорянської сільської ради Рівненського району Рівненської області. Експериментальна вибірка була сформована з групи дітей дошкільного віку в кількості 20 осіб. Вік дітей – 5-6 років.

Для об'єктивної оцінки педагогічних умов виховання основ патріотизму в дітей старшого дошкільного віку нами використовувалися такі методики: анкетування, бесіда, педагогічне спостереження.

Експериментальна робота була реалізована нами за трьома етапами:

1 етап – констатувальний – початкова діагностика рівнів сформованості патріотичних почуттів у дошкільників;

2 етап – формувальний – створення та апробація педагогічних умов спрямованих на формування у дошкільників патріотичних почуттів;

3 етап – контрольний – повторна діагностика рівнів сформованості патріотичних почуттів у дошкільників, оцінка ефективності апробованих педагогічних умов.

Мета констатувального етапу – визначити рівні сформованості патріотичних якостей дошкільників на початковому етапі дослідження.

Відповідно до зазначеної мети, нами було поставлено такі завдання:

- розкрити знання та уявлення дітей старшого дошкільного віку про рідний край;
- визначити здатність виявляти позитивні емоції по відношенню до суспільних подій та явищ, суспільно корисної праці, навколишньої природи;
- означити вміння піклуватися про близьких, надавати допомогу, виявляти дружелюбність, зважати на інтереси інших.

В процесі проведення констатувального етапу дослідної роботи нам необхідно було визначити критерії, показники і підібрати діагностичні методики для визначення рівнів сформованості патріотичних якостей старших дошкільників.

Роботу з вивчення патріотичних якостей дошкільників ми почали з виявлення критеріїв і показників оцінки їх сформованості.

Як соціально-моральна якість патріотизм проявляється у трьох сферах: когнітивній (уявлення дітей), емоційно-чуттєвій (почуття уподобання), поведінковій (вчинки і дії). Ґрунтуючись на дослідженнях, розглянутих в теоретичному розділі роботи нами було конкретизовано критерії і показники оцінки сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників на основі трьох компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового (табл. 3.1).

У якості інструментарію на констатувальному етапі роботи нами були використані такі методики:

- 1) діагностична бесіда (за О. Дроб'язко) – відповіді на запитання [21];
- 2) експериментальна ситуація (за М. Єпіхіною) – спостереження за емоційними проявами дітей [22]. Спостереження проводилося під час безпосередньої освітньої та ігрової діяльності дітей, під час особистих бесід;

3) трудові доручення (за Ю. Зубцовою) – спостереження за виконанням трудових доручень [24].

Таблиця 3.1

Критерії та показники сформованості патріотичних якостей дошкільників

Критерії	Показники
1. Когнітивний компонент	Уявлення і поняття дитини про назву країни, свою адресу; про пам'ятки історії рідного краю, міста; державні і народні символи: прапор, герб, гімн України), певні історичні події, доступні дітям старшого дошкільного віку; природні багатства, її природні ландшафти.
2. Емоційний компонент	Здатність виявляти позитивні емоції по відношенню до суспільних подій та явищ, суспільно корисної праці, досягнень країни, традицій свого народу, державної мови.
3. Поведінковий компонент	Сформовані вміння піклуватися про навколишню природу, близьких, надає допомогу оточуючим людям, виявляє дружелюбність, зважає на інтереси друзів, виражає патріотичні почуття, аналізує свої та чужі вчинки.

На основі виділених критеріїв та показників було визначено рівні сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників і надано їх характеристику (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Характеристика рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників

Рівні	Характеристика
Високий	Дитина знає назву країни, свою адресу; називає та дізнається (за фотографіями) пам'ятки, зелені зони рідного міста, 4-5 вулиць; знає та впізнає прапор, герб, гімн України; називає видатних людей Батьківщини (письменників, художників, композиторів, спортсменів), певні історичні події, доступні дітям старшого дошкільного віку. Завжди виявляє позитивні емоції стосовно суспільних подій та явищ, суспільно корисної праці, цінує історію своєї сім'ї, пишається досягненнями країни та позитивно ставиться до традицій свого народу, державної мови. Дбає про навколишню природу, близьких, надає допомогу, виявляє дружелюбність, зважає на інтереси товаришів, вміє домовлятися, аналізувати свої та чужі вчинки, виражає патріотичні почуття через читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень тощо.

Середній	<p>Дитина знає назву країни, свою адресу; володіє недостатньою повнотою знань про державні і народні символи; називає пам'ятки, зелені зони, вулиці, площі міста (але робить це після пояснень дорослого); їх важко назвати видатних людей Батьківщини, плутається в історичних подіях. Не завжди виявляє позитивні емоції стосовно суспільних подій та явищ, суспільно корисної праці, ставлення до традицій сім'ї, свого народу, досягнень країни. Часто дбає про близьких, виявляє дружелюбність, але не зважає на інтереси товаришів, не вміє домовлятися з ними, не надає допомогу; аналізує свої та чужі вчинки за допомогою дорослого. Неохоче бере участь у народних святах, не дуже цікавиться відтворенням культурних надбань народу України.</p>
----------	---

Продовження табл. 3.2

Низький	<p>Дитина не знає назву країни, своєї адреси, обмежені знання щодо державних і народних символів; у неї відсутні знання про пам'ятки рідного міста; погано знає назви вулиць; неспроможна назвати видатних людей Батьківщини, плутається в історичних подіях. Не виявляє позитивні емоції стосовно суспільних подій та явищ, суспільно корисної праці, для дитини не є важливими почуття гордості за досягнення країни, не сформоване шанобливе ставлення до традицій свого народу, державної мови. Не дбає про навколишню природу, не виявляє дружелюбності, не зважає на інтереси товаришів, не вміє домовлятися з ними, не надає допомоги, не може аналізувати свої та чужі вчинки навіть за допомогою дорослого. Не виявляє зацікавлення у народних святах, у відтворенні культурних надбань народу України.</p>
---------	--

Для вивчення когнітивного критерію патріотичних якостей у старших дошкільників використовувалася діагностична бесіда.

Мета: визначити усвідомленість і повноту уявлень, понять і знань дитини про назву країни, свою адресу; про пам'ятки, зелені зони рідного міста, вулиць, природні зони України; про прапор, герб, гімн України; про свою сім'ю, досягнення країни, традиції свого народу, державної мови.

Обладнання: фотографії з визначними пам'ятками та природними зонами міста; ілюстрації прапора та герба України; аудіозапис гімну України; ілюстрації з різними природними ландшафтами України.

Процедура проведення. Дітям в індивідуальній формі пропонувалося відповісти на 9 запитань:

1. Як називається країна, де ти живеш?

2. У якому місті ти живеш?

3. На якій вулиці, в якому будинку ти живеш?

4. Які ще вулиці міста ти знаєш?

5. Які визначні пам'ятки та природні зони нашого міста ти знаєш? Розглянь фотографії та назви їх.

6. Розглянь ілюстрації та скажи, що на них зображено (ілюстрації прапора та герба України).

7. Послухай цей музичний фрагмент. Що це за твір? (Звучить гімн України).

8. Які історичні або сучасні досягнення країни ти знаєш?

9. Розглянь ці ілюстрації та розкажи, що ти знаєш про природу України її ландшафти, про те, як живуть люди в степовій і гірській місцевості, чим вони займаються, які у них традиції та звичаї?

Критерії оцінки:

– *високий рівень* – 3 бали: має усвідомлені та повні уявлення і поняття про своє місто, країну, державну символіку, її природу;

– *середній рівень* – 2 бали: уявлення та поняття дитини не цілком усвідомлені та фрагментарні;

– *низький рівень* – 1 бал: не має усвідомлених і повних уявлень, понять і знань про своє місто, Україну, державну символіку, її природу.

Для вивчення емоційного компонента сформованості патріотичних якостей використовувалась експериментальна ситуація.

Метою експериментальної ситуації стала оцінка здатності дитини виявляти позитивні емоції по відношенню до суспільних подій та явищ.

Обладнання: ілюстрації та фотографії з історичними явищами, які мають для України важливе значення (Утворення Київського князівства; «Повчання» Володимира Мономаха; Початок Національно-визвольної війни. Повстання козаків на Запорозькій Січі й обрання гетьманом Богдана Хмельницького; Битва під Берестечком; створення Української Народної Республіки; проголошення незалежності України; «Помаранчева революція»; «Революція

гідності»; проведення культурно-масових заходів у місті, де проживає дитина тощо).

Процедура проведення. Кожній дитині індивідуально пропонується розглянути ці ілюстрації та фотографії, розповісти, що на них зображено, висловити своє ставлення до зображеного. При розповіді дитини фіксуються її емоційні реакції на зображення, емоційність її розповіді.

Критерії оцінки:

– *високий рівень* – 3 бали: відчуває позитивні емоції стосовно суспільних подій та явищ.

– *середній рівень* – 2 бали: не завжди відчуває позитивні емоції щодо суспільних подій та явищ;

– *низький рівень* – 1 бал: не відчуває позитивних емоцій по відношенню до суспільних подій та явищ.

Для вивчення поведінкового компонента сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників використовувалися завдання щодо виконання трудових доручень суспільного характеру.

Мета: оцінити сформованість у дитини умінь суспільно корисної праці, турботи про навколишню природу, близьких людей.

Дослідження поведінкового компонента сформованості патріотичних якостей відбувалося з використанням методу спостереження за діяльністю дітей під час виконання трудових доручень (суспільно корисна праця).

Процедура проведення. Кожній дитині пропонувалося виконати такі завдання:

1) прибрати іграшки в груповій кімнаті після колективних ігор (завдання давалося двом дітям);

2) прибрати ділянку (прибирання проводилося в теплу пору року; ділянка була поділена на частини, розподілені між групами дітей (по 3-5 осіб);

3) допомогти педагогам прикрасити музичну залу для свята (завдання давалося двом дітям).

Критерії оцінки:

– *високий рівень* – 3 бали: при виконанні всіх трьох трудових доручень дитина виявляє досить розвинені вміння суспільно корисної праці, турботи про навколишню природу та близьких людей.

– *середній рівень* – 2 бали: дитина виявляє діагностовані вміння при виконанні лише двох трудових доручень або виконує завдання не до кінця (відволікається, не виконує доручення та займається іншими справами);

– *низький рівень* – 1 бал: дитина всі трудові доручення виконує не до кінця або не виконує їх зовсім.

Максимальна кількість балів, які кожна дитина може отримати за виконання всіх діагностичних завдань – 9.

Розподіл дітей за рівнями сформованості патріотичних якостей проводився за наступною шкалою:

– *високий рівень* – 8-9 балів;

– *середній рівень* – 5-7 балів;

– *низький рівень* – 4 бали і менше.

Таким чином, методика констатувального етапу дослідження була розроблена з метою отримання об'єктивної інформації про рівні сформованості патріотичних якостей (за трьома критеріями) в групі випробуваних.

Результати діагностики патріотичних якостей старших дошкільників нами проаналізовано і занесено до зведеного протоколу (*Додаток А*).

Кількісні результати діагностики рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників за когнітивним критерієм на початковому етапі дослідження відображено на діаграмі (рис. 3.1).

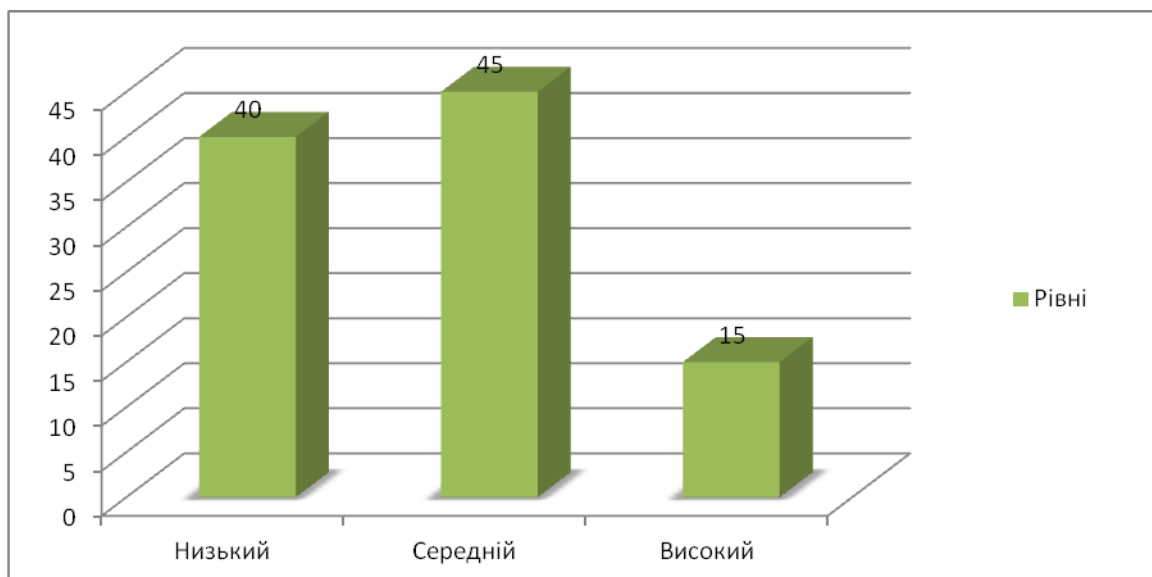

Рис. 3.1. Рівні сформованості патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм, %

З показників відображених на діаграмі видно, що на початковому етапі дослідження низький рівень сформованості патріотичних якостей зафіксовано в 8 (40%) дітей. Вони можуть лише правильно назвати країну, де вони живуть і свою домашню адресу. На решту питань вони не змогли правильно відповісти. 3 дітей (15%) не знають про історичні пам'ятки та зелені зони рідного міста, не можуть назвати вулиці міста. Ще 3 дітей (15%) не знають про те, який в Україні прапор і герб, як звучить гімн України (сказали: «це якась пісня, музика така важлива, урочиста»). І ще 3 дітей (15%) не змогли розповісти про природні зони України, її ландшафти.

На середньому рівні перебувало 9 (45%) дітей. Уявлення і поняття дітей про рідне місто, Батьківщину, державну символіку, природу країни були фрагментарні і не цілком усвідомлені.

Високий рівень виявлено у 3 (15%) дітей старшого дошкільного віку. Аналіз результатів діагностичної бесіди показав, що діти на цьому рівні сформованості когнітивного компонента патріотизму мали усвідомлені та повні уявлення і поняття про своє місто, країну, державну символіку, її природу.

Як можна переконатися з показників відображених на діаграмі (рис. 3.1) у випробовуваних дітей переважають середній і низький рівні сформованості патріотичних якостей.

Кількісні результати діагностики рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників за емоційним компонентом на початковому етапі дослідно-пошукової роботи відображено на діаграмі (рис. 3.2).

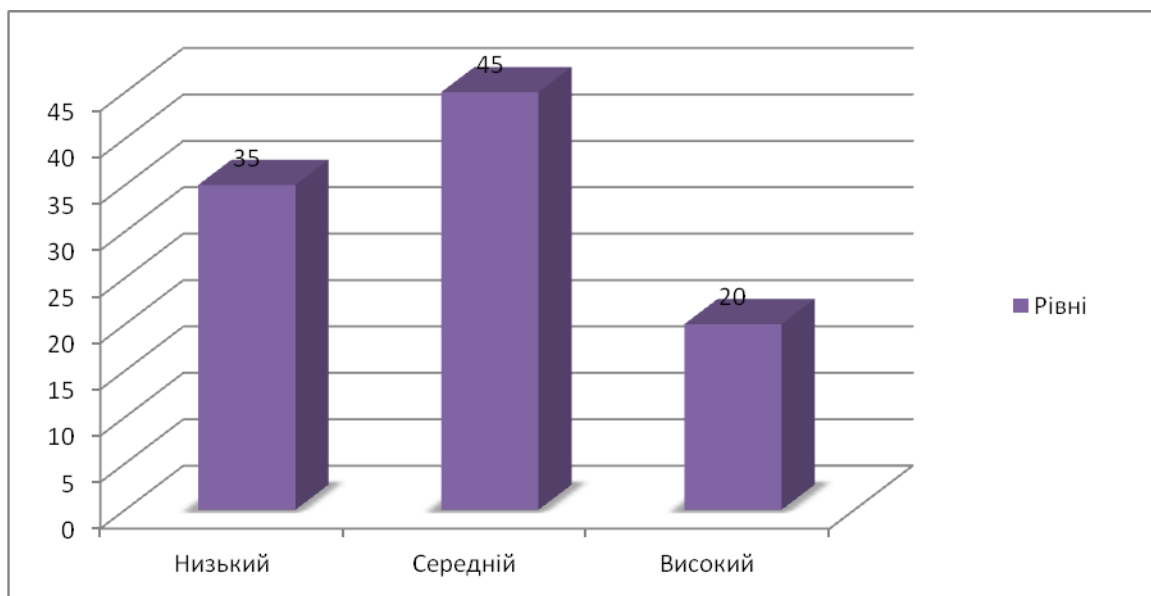

Рис. 3.2. Рівні сформованості патріотичних якостей в дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм, в %

Результати отримані на початковому етапі дослідної роботи свідчать про те, що за цією методикою низькому рівню сформованості патріотичних якостей відповідало 7 (35%) дітей. В експериментальній ситуації, коли дітям пропонувалося розглянути ілюстрації та фотографії з минулого та сьогодення України, розповісти, що на них відтворено й висловити своє ставлення до зображеного, більшість дітей, які перебували на низькому рівні, не впоралася з цим завданням. Вони не впізнавали історичні події нашої Батьківщини (навіть за допомогою навідних питань дорослого), не виявляли позитивних емоцій щодо них. Деякі діти відмовлялися розповідати щось, говорили: «Не знаю, що це таке» – 2 дітей (10%); чи неправильно називали історичні події – 4 дітей (20%); на середньому рівні перебувало – 9 (45%) дітей (вони не завжди

проявляли позитивні емоції стосовно суспільних подій та явищ, суспільно корисної праці, досягнень країни); 4 дітьми (20%) досліджуваної групи за емоційним критерієм було досягнуто високого рівня (вони виявляли позитивні емоції стосовно суспільних подій і явищ, суспільно корисної праці, шанували історію своєї сім'ї, пишалися досягненнями країни, позитивно ставиться до традицій та рідної мови).

Кількісні результати діагностики рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників за емоційним компонентом на початковому етапі дослідної роботи відображено на діаграмі (рис. 3.3).

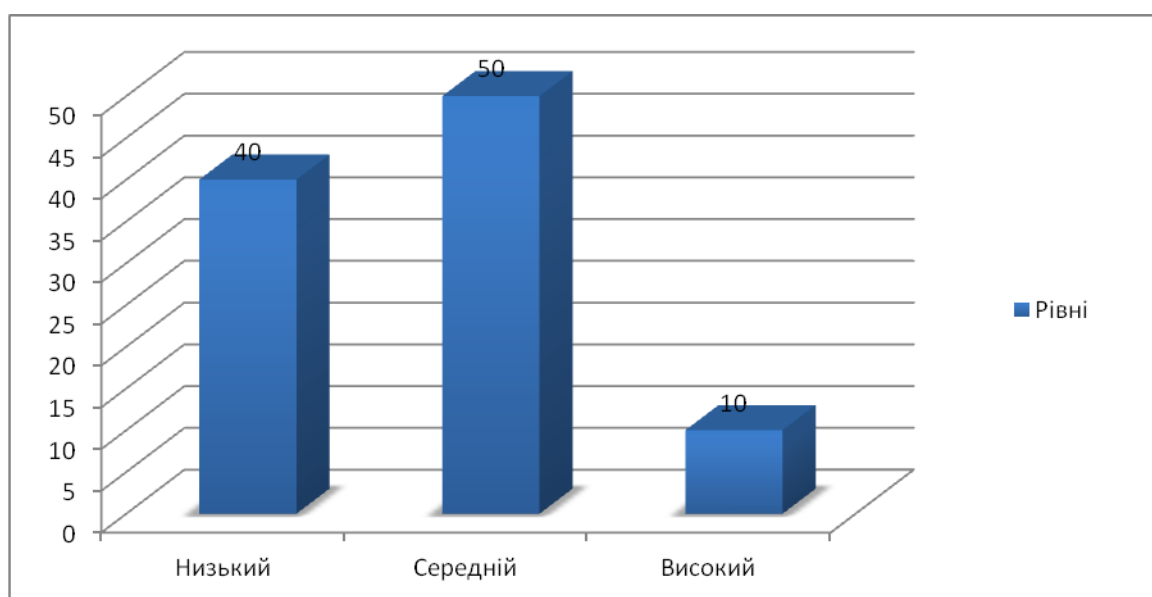

Рис. 3.3. Рівні сформованості патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за поведінковим критерієм, %

З показників поданих на діаграмі бачимо, що низький рівень сформованості патріотичних якостей за поведінковим критерієм зафіксовано у 8 (40%) дітей. Двоє дітей (10%) не виконали до кінця всі три трудові доручення. Троє дітей (15%) взагалі відмовилися допомагати прикрашати музичну залу до свята, сказали, що у них є інші справи (гра в машинки). Одна дитина (5%), відмовилася прибирати іграшки після колективних ігор, сказавши: «Це не я гралася, тому не буду прибирати». Ще двоє дітей (10%) не брали участь у прибиранні ділянки, вони нічого не пояснювали, просто займалися іншими справами. У дітей з цим рівнем не сформовані вміння піклуватися про навколишню природу, близьких, надавати допомогу оточуючим людям,

виявляти дружелюбність, зважати на інтереси друзів, домовлятися з однолітками, аналізувати свої та чужі вчинки.

Середній рівень поведінкового критерію сформованості патріотичних якостей відзначено нами у 10 дітей (50%). Вони з відповідальністю підійшли до виконання двох трудових доручень із трьох: прибирання іграшок після колективної гри та підготовки музичного залу до свята. Але під час прибирання ділянки ці діти не виявили належної відповідальності: гралися й розмовляли з іншими дітьми, казали, що надто брудно і вони бояться забруднити одяг.

На початковому етапі дослідної роботи високому рівню патріотичного виховання за поведінковим критерієм відповідало лише двоє дітей (10%). Ці діти мали сформовані трудові навички, проявляли турботу про навколишню природу, близьких людей, виявляли до них повагу, зважали на інтереси друзів та однолітків, аналізували вчинки.

Як можна переконатися з результатів дослідження за поведінковим критерієм у старших дошкільників суттєво переважають середній і низький рівні сформованості патріотичних якостей.

Кількісні результати діагностики рівнів сформованості патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку (за трьома діагностичними завданнями) нами узагальнено і відображено на рис. 3.4.

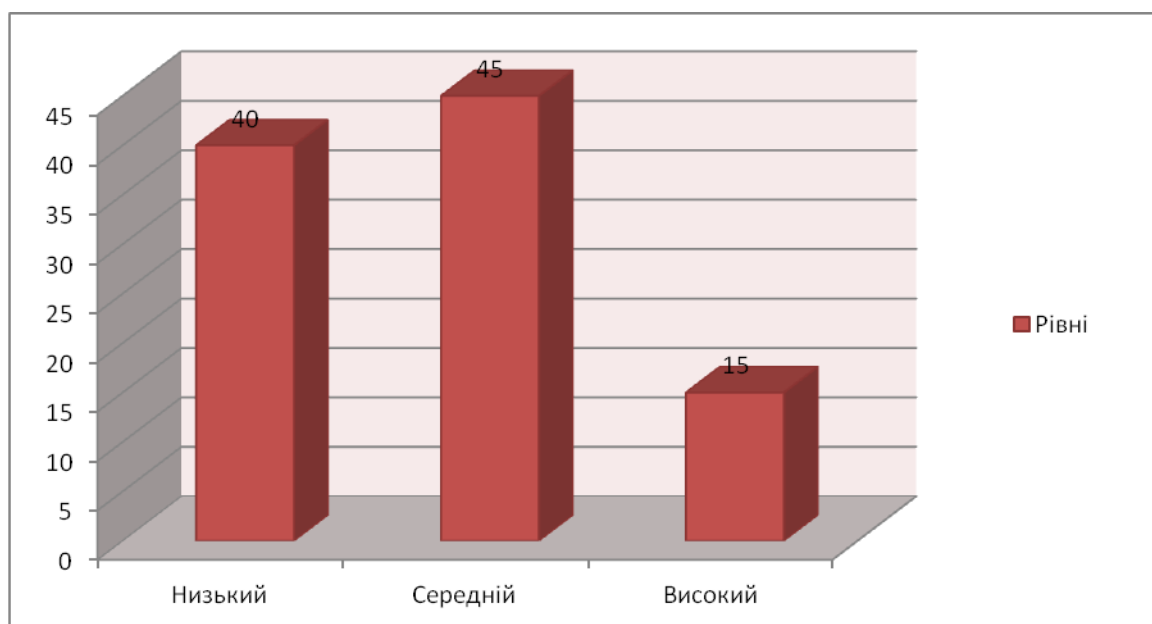

Рис. 3.4. Рівні сформованості патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за трьома критеріями, %

Отримані дані, проілюстровані на діаграмі (рис. 2.5), свідчать про те, низький рівень сформованості патріотичних якостей зафіксовано у 8 дітей (40%); середній рівень патріотичної вихованості мали 9 дітей (45%); високий рівень сформованості патріотичних якостей за усіма методиками виявлено у 3 дітей (15%).

Далі охарактеризуємо випробовуваних дітей старшого дошкільного віку за отриманими рівнями сформованості патріотичних якостей.

Діти, які перебували на високому рівні мали чіткі уявлення про свою країну, Вітчизну, малу батьківщину, їх пам'ятки, особливості природи, людей, які проживають на їх території та прославляють країну, історію, культуру, народні свята і традиції, уявлення про символіку великої та малої Батьківщини та ін. Завжди виявляли позитивні емоції стосовно суспільних подій та явищ, суспільно корисної праці, цінували історію своєї сім'ї, пишалися досягненнями країни та позитивно ставиться до традицій свого народу, державної мови. Дбали про навколишню природу, близьких, надавали допомогу, виявляли дружелюбність, зважали на інтереси друзів, вміли домовлятися, аналізувати свої та чужі вчинки, виражали патріотичні почуття через читання віршів, малювання символів, спів патріотичних пісень тощо.

Діти з середнім рівнем сформованості патріотичних якостей змогли назвати своє ім'я та прізвище, знали приблизну адресу проживання, але не завжди знали вулицю, на якій мешкають, називали місто, в якому проживають, змогли назвати країну, показували правильно прапор країни, деякі діти могли показати герб, впізнавали гімн України, але не знали пам'яток свого міста, вулиці, не могли пояснити чому чи на честь кого вони так названі, не знали героїв чи знаменитих співвітчизників, не могли назвати народні свята, природні зони міста та ландшафти країни теж викликали труднощі, але діти піклуються

про близьких, дружелюбні, проте не завжди надають допомогу товаришу, не аналізують вчинки.

Респонденти з низьким рівнем сформованості патріотичних якостей змогли назвати свої особисті дані, всі інші питання викликали у них труднощі або відмову. Зокрема, у них обмежені знання щодо державних і народних символів; відсутні знання про пам'ятки рідного міста; неспроможні назвати видатних людей Батьківщини, плутаються в історичних подіях. Почуття гордості за досягнення країни відсутні. Вони не надають допомоги, не аналізують вчинки навіть за допомогою дорослого та не зацікавлені у традиціях і народних святах України.

Отже, виходячи з результатів отриманих на констатувальному етапі дослідження можна узагальнити, що у дітей старшого дошкільного віку виховання патріотизму як соціально-морального почуття є недостатнім за когнітивним, емоційним і поведінковим критеріями. Імовірними причинами такої ситуації є те, що дорослі не надають особливої уваги цій проблемі. Велика кількість дітей не розуміє сутності явищ суспільного життя міста, у своєму мовленні користуються штампами, їх знання про історію України, її державну символіку та атрибутику, поверхневі і безсистемні. Емоційне ставлення до Батьківщини не сформоване, або проявляється недостатньо. Діти не виявляють прагнення до суспільно корисної праці. Це пояснюється невмінням дорослих правильно організувати патріотичне виховання старших дошкільників у дошкільному закладі та в сім'ї, що свідчить про необхідність розробки та організації ефективних педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

3.2. Педагогічні умови ефективності патріотичного виховання старших дошкільників

Виходячи з отриманих на констатувальному етапі результатів, ми дійшли висновку про необхідність проведення формувального етапу дослідження,

метою якого стало створення організаційно-педагогічних умов, спрямованих на виховання патріотизму у дітей шостого року життя.

Однією з основних педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку було створення сприятливого середовища, яке б сприяло підтримці їх ініціативи та задоволенню необхідних потреб дитини. На базі групи нами було створено дві патріотичні зони: центр патріотичного виховання «*Моя улюблена країна, моє улюблене місто*» та літературно-інформаційний центр «*Патріот*».

У центрі патріотичного виховання розташовувалися атрибути державної символіки та символіки міста, Волині, книги про Батьківщину та рідний край, альбоми з фотографіями рідного краю, країни, сімей вихованців, предмети народних промислів та ремесел українських умільців, портрети видатних особистостей країни та регіону, альбоми з історіями сімей вихованців та ін.

В літературно-інформаційний центр ми помістили такі матеріали та атрибути:

– книги, оповідання, вірші з творами письменників про природу рідного краю, багатства історичної спадщини Рівненської області;

– публіцистичні книги, оповідання, вірші про історичні пам'ятки міста та його героїв;

– оповідання, казки, вірші, художні твори та публіцистика про історію традиції та звичаї народу України з різних її куточків:

1. Художні твори на тему «Моя Батьківщина Україна»;
2. Портрети та ілюстрації українських авторів відомих літературних творів;
3. Символіка країни і міста;
4. Ілюстрації до літературних творів; схеми для переказу, оповідань та схеми для розучування віршів; журнали; робочі зошити «Я живу в селі» та інші.

5. Аудіозаписи творів дитячих авторів про рідне місто, країну, героїв нашого міста. Каталог портретів та автобіографії героїв міста. У центрі ми створили мікроблоки, які відображали такі теми: «Казки, оповідання, вірші про

рідне місто», «Письменники та поети про природу нашого міста», «Наші історичні пам'ятки», «Славетні земляки» [71, с. 183].

У роботі ми враховували всі особливості віку, індивідуальні інтереси дітей, досвід; робота велася як під час безпосередньої освітньої діяльності з дітьми (партнерської), так і під час культурних практик.

Нами було підібрано художню літературу за кількома блоками:

1. Україна – моя Батьківщина. 2. Улюблене Рівне – визначні пам'ятки історії. 3. Традиції, історія та душа народу Рівненщини. Рівненщина – мій край неповторний (екологічні екскурсії Рівненщиною). 4. Герої Рівненщини – захисники України.

Робота з дітьми включала систематичне читання спеціально підібраних книг вихователем, прослуховування аудіозаписів творів, озвучених відомими акторами, розповідей про природу, життя та подвиги земляків, літературні вікторини, віртуальні екскурсії «Де народився, там і згодився», квести, проекти. Культурно-смысловими контекстами спільної освітньої роботи з дітьми стали: «Дизайн макет – моє улюблене місто», організація міні музею «Мої земляки», мультимедійні презентації, розроблені разом з дітьми, – подорожі улюбленим містом та ознайомлення з його пам'ятками, історія, символіка нашої країни і міста та ін.

Для того, щоб задовольнити потребу дітей в активності, ми створювали умови для рухової активності в різних приміщеннях, чергували стан спокою та активності, використовували фізичні розминки, ігрові рухові сюжети; використовували предмети, матеріали, що створювали для дітей ефект новизни; використовували способи оновлення вже відомих матеріалів (*подання їх у новому форматі, в іншому виді діяльності, з іншим партнером, зі зміною інструкції, завдань тощо*) [28, с. 11].

Відтак, одними з основних педагогічних умов, організованих нами з метою патріотичного виховання стало створення предметно-просторового середовища: центру патріотичного виховання «Моя улюблена країна, моє улюблене місто» і центру з підбраною патріотичною літературою.

Центр патріотичного виховання з культурно-смісловим контекстом роботи характеризувався проектами, іграми (*дидактичні, сюжетно-рольові, сюжетно-дидактичні, настільні, інтерактивні та ін.*), святами та розвагами, театралізованою діяльністю, виставками, конкурсами творчих робіт, патріотичними акціями, створенням музею.

У методичній літературі висвітлюються лише деякі сторони патріотичного виховання дітей у конкретних видах діяльності, і немає стрункої системи, що відображає всю повноту розглядуваного питання. Очевидно, це закономірно, оскільки почуття патріотизму багатогранні за змістом. Це і любов до рідних місць, і гордість за свій народ, і відчуття своєї нерозривності з навколишнім світом, і бажання зберегти, а також примножити багатство рідної країни [71, с. 187]. Тому нами було запропоновано перспективне календарно-тематичне планування роботи з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку (табл. 3.3). Таке перспективне планування дозволяє підвищити рівень патріотичного виховання старших дошкільників за когнітивним, емоційним та поведінковим критеріями. Зразковий конспект заняття на тему: «Моя мала Батьківщина» подаємо у *Додатку Б*.

Таблиця 3.3

Календарно-тематичне планування роботи з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

	Тема	Програмний зміст	Робота з дітьми
Вересень	<i>Світ навколо нас</i>	Формувати уявлення про світ, різні країнах світу, про Україну, себе, як про повноправних громадян України. Виховувати у дітях патріотичні почуття.	Бесіда про різні країни та їх мешканців. Ознайомлення з земною кулею. Дидактичні ігри: «Хто в якій країні живе», «Іноземець».
	<i>Ми всі різні</i>	Виховувати дружелюбне, поштивне ставлення дітей до людей різних національностей, продовжити формувати уявлення про світ та різні країни, про дітей, які населяють ці країни. Довести схожість усіх дітей у світі незалежно від національності.	Бесіда про дітей різних національностей, читання віршів, літературних творів. Малювання на тему: «різнокольорові діти». Дидактична гра «Іноземець». Рухливі ігри дітей різних країн.

Жовтень	Наша країна – Україна	Формувати в уяві дітей образ Батьківщини, уявлення про Україну, як про рідну країну. Виховувати почуття любові до своєї Батьківщині, закріпити назву рідної країни «Україна».	Бесіда про Батьківщину, читання віршів, прислів'їв та приказок, розгляд ілюстрацій з різними ландшафтами України.
	1 жовтня – День захисників і захисниць України	Формувати почуття поваги до ЗСУ, подвигів наших співвітчизників у захисту Батьківщини від російських загарбників.	Свято «День українського козацтва», виготовлення подарунків для батьків, дідусів, розгляд ілюстрацій із зображенням різних родів військ ЗСУ. Спортивне свято «Козацькі розваги».
Листопад	Як жили Українці-русини	Ознайомити дітей з історією виникнення Київської Русі, з життям наших предків, з умовами їх побуту та культурою.	Бесіда про історичне минуле України, читання українських легенд, прислів'їв і приказок про Батьківщину. Ознайомлення з українським народним костюмом, з предметами народного побуту українців.
	Державні символи України – прапор, гімн.	Закріпити знання дітей про державні символи України: гімн, прапор. Формувати шанобливе ставлення до державних символів, розуміння того, що державні символи покликані об'єднувати людей, які живуть в одній країні.	Бесіда про державні символи, розгляд ілюстрацій зображень державних символів, прослуховування гімну, спостереження під час прогулянок та екскурсій, на яких будинках можна побачити державні символи.
	Державний символ України – герб.	Закріпити та узагальнити знання дітей про символічне значення герба. Показати тісний зв'язок сучасної державної символіки з фольклором і народною декоративно-прикладною творчістю.	Бесіди про символічне значення герба України, розгляд зображення державного герба. Дидактична гра «Впізнай свій герб».
<i>Продовження табл. 3.3</i>			
Грудень	Що значить бути громадянином?	Права та обов'язки Громадянина України. Уточнити уявлення дітей про Україну як про рідну країну. Виховувати патріотичні почуття, повагу до державних символів України. Пояснити поняття «громадянство», громадянин».	Бесіда про права та обов'язки громадянина України, ознайомлення з конституцією України. Дидактичні ігри: «Впізнай наш прапор», «Впізнай наш герб».
Січень	Славетні українці	Познайомити дітей із знаменитими українцями, які своїми справами та подвигами прославили Україну. Сформувані розуміння значущості їх діяльності для країни.	Бесіди про уславлених українців, розгляд фотографій співвітчизників, прослуховування літературних творів, віршів та ін.

Лютий	<i>Мала Батьківщина. За що ми любимо своє місто?</i>	Уточнити знання дітей про рідне місто. Формувати розуміння виразу «мала батьківщина». Виховувати патріотичні почуття. Закріпити знання дітей про визначні пам'ятки міста.	Екскурсія рідним містом, розгляд ілюстрацій, листівок, фотографій з видами міста, читання художніх творів. Дидактична гра «Що є в рідному місті».
	<i>Герб рідного міста.</i>	Закріпити та узагальнити знання дітей про символ міста – герб. Формувати шанобливе ставлення до герба. Виховувати патріотичні почуття.	Бесіда про те, де можна побачити герб міста, розгляд ілюстрацій герба, малювання елементів герба.
Березень	<i>Масниця. Заговини</i>	Засобами естетичного виховання познайомити дітей із народними традиціями зустрічі весни, із святом Масниці. Ознайомити з образами українського народного поетичного фольклору.	Розваги, бесіди про сиропусний тиждень, символічне значення млинців. Спортивні змагання «Щедра Масниця»
Квітень	<i>Флора і фауна рідного краю.</i>	Уточнити уявлення дітей про тваринний і рослинний світ рідного краю.	Бесіди про тварин та рослини рідного краю, перегляд фільму, відвідування краєзнавчого музею, цільові прогулянки.
	<i>Ми мешканці України.</i>	Ознайомити дітей із життям українців, їх побутом, культурою та традиціями.	Бесіда про життя українського народу, читання мистецьких творів. Образотворча діяльність. Рухливі ігри.
Травень	<i>Мамине свято</i>	Виховувати добрі, ніжні почуття до своїх мам. Ознайомити дітей з жінками, які в різні роки прославили нашу країну в галузі мистецтва, науки, спорту та ін.	Свято присвячене мамам, виготовлення подарунків для мам і бабусь, виставка фотографій мам. Розгляд ілюстрацій славетних українок.
	<i>Ми – патріоти.</i>	Узагальнити та систематизувати знання дітей з патріотичного виховання. Формувати шанобливе ставлення до рідної країни.	Підсумкове заняття – вікторина, читання літературних творів про Батьківщину. Дидактичні ігри Рухливі ігри.

Для реалізації завдань патріотичного виховання, на нашу думку, недостатньо лише вмісту центрів патріотичних зон вказаних вище, також необхідним стало створення зон самостійної дитячої діяльності:

– в куточку образотворчої діяльності представлені зразки декоративно-прикладної творчості;

– в куточку ігрової діяльності присутні тематичні набори для сюжетно-рольових ігор: «Перукарня», «Лікарня», «Крамниця». Ці ігри сприяють збагаченню уявлень дітей про професії жителів міста;

– в куточку фізичного розвитку є атрибути до українських народних рухомих ігор.

Таким чином, не тільки патріотичні центри, а й усе предметно-розвиткове середовище групової кімнати спрямовані на активне вирішення завдань патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку

Відповідно до досліджень Т. Маланюк нами була організована робота з батьками та педагогами, в освітню діяльність були включені форми, які не просто давали інформацію, а включали батьків та педагогів до активної пізнавально-пошукової діяльності. Батьки брали участь з дітьми в проектах, приносили книги, фотографії, відеоматеріали, спільно відвідували з дітьми музеї міста, створювали міні-книжки про свою сім'ю, улюблені місця міста, символіку міста та країни та ін. Також ми активно у своїй роботі використовували наочно-інформаційні форми роботи [45, с. 273].

Робота педагогів з батьками вихованців з патріотичного виховання здійснювалася у двох напрямках:

- 1) просвітницько-консультативний: підвищення психолого-педагогічних знань у галузі патріотичного виховання;
- 2) організаційний: залучення батьків до системи патріотичного виховання дітей і в сім'ї, і в дошкільному закладі; розробка єдиних вимог та їх виконання.

Вказані напрями діяльності реалізувалися через такі форми взаємодії педагогів та батьків (рис. 3.5)

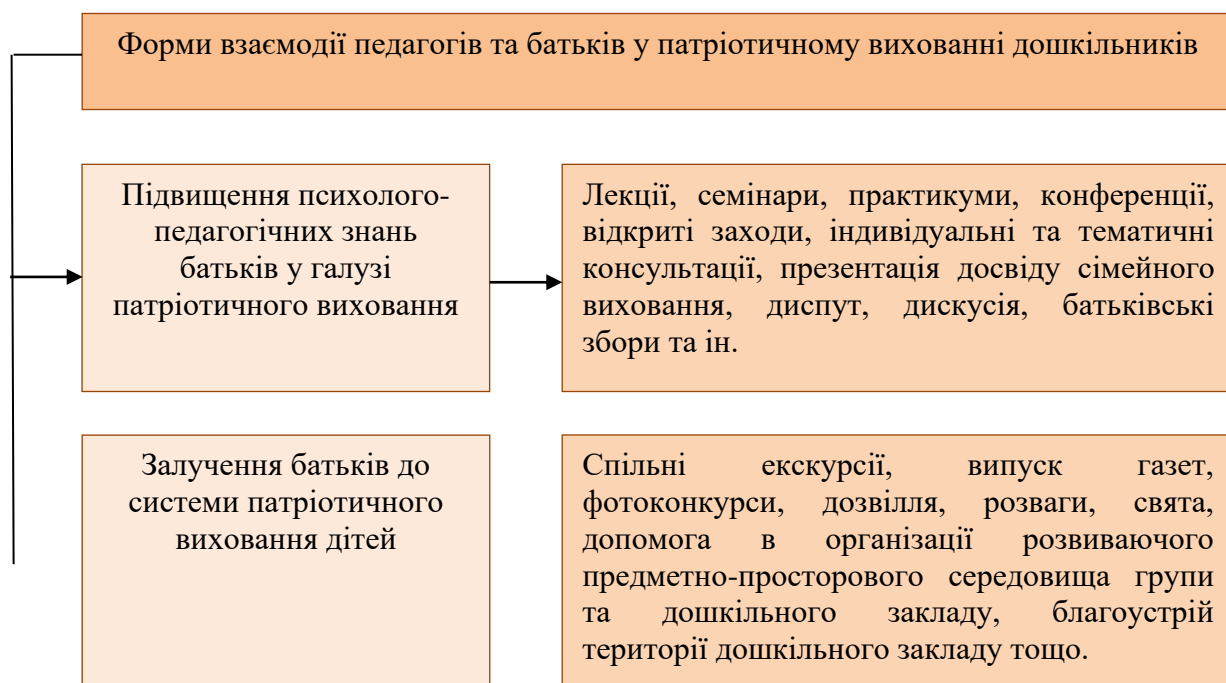

Рис. 3.5. Форми взаємодії педагогів і батьків у патріотичному вихованні дошкільників

Важливу роль серед перерахованих форм взаємодії вихователів дошкільного закладу з батьками вихованців відіграють такі різноманітні і цікаві форми роботи як свята та розваги. На таких заходах батьки були не просто гостями та глядачами, вони ставали повноправними їх учасниками. У ході підготовки до свят батьки разом із педагогами та дітьми виготовляли декорації та атрибути, шили костюми.

Батьки також брали участь у спільних виставках «Дари Осені», «Мій гербарій», робили з дітьми вироби із природного матеріалу, вироби із овочів, а також оформляли сезонні виставки. Також батьки допомагали в організації та оформленні предметно-розвивального середовища дошкільного закладу. Найбільш ефективним засобом формування позитивного ставлення до своєї сім'ї стало ознайомлення з сімейним фотоальбомом. У таких альбомах було представлено сімейні фотографії. Гортаючи такі фотоальбоми, дітям згадувалися найяскравіші, барвисті та душевні фрагменти з їх життя і дітям хотілося поділитися своїми думками, спогадами. Тематика фотоальбомів була різноманітною: «Моя сім'я», «Моє місто» та ін.

Ще однією традицією стало проведення «Тижня добрих справ». На такий тиждень батьки виготовляли годівниці та шпаківні для птахів. Основною метою таких заходів стало зближення поколінь (дітей, батьків, бабусь, дідусів), а також зміцнення стосунків між батьками та дітьми. Це і є початком справжнього патріотичного виховання, оскільки любов до Батьківщини народжується з почуття любові до батьків, сім'ї [45, с. 267].

Також слід зазначити, що важливим в патріотичному вихованні дітей стало вивчення родоводу вивчення свого родоводу. Адже, кожна сім'я має свою

власну історію, яка вона тісно переплітається з історією всієї країни. Знаючи історію своєї сім'ї, краще дізнатися історію свого народу [19, с. 57].

У патріотичному вихованні важливе значення має приклад дорослих, тим паче близьких людей. Спільно з батьками ми організувати відвідування стели пам'яті полеглим воїнів, які загинули захищаючи нас в нерівному бою з російськими загарбниками, та покладання квітів.

Залучення сім'ї до патріотичного виховання дітей вимагало від вихователя особливого такту, уваги та чуйності до кожної дитини. Добровільність участі кожного з батьків та дотримання рекомендацій педагогів стали обов'язковою вимогою та умовою успішності цієї роботи. Робота організувалася на основі наявних проблем патріотичного виховання дітей. За спеціально розробленим планом для батьків проводилися тематичні семінари, групові та індивідуальні консультації, відвідування ними занять за різними видами дитячої діяльності, батьками надавалася допомога в організації розвіткового предметно-просторового середовища групи та дошкільного закладу. Реалізація системи роботи у взаємодії з сім'єю приносила певні результати: батьки стали активними учасникам життя групи та постійними помічниками педагогів в освітньо-виховній діяльності дітей.

Таким чином, наша система роботи будувалася за таких педагогічних умов, які, на наш погляд, дозволили реалізувати поставлені завдання:

– створення розвивального предметно-просторового середовища (патріотичні зони: інформаційна, образотворчої діяльності, ігрової діяльності та фізичного розвитку);

– емоційна забарвленість, вплив на почуття дитини (за допомогою читання художньої літератури акцентували увагу на почуттях; лексичні теми «Дитячий садок», «День Державного прапора України», «День українського козацтва та захисників і захисниць України» та ін.);

– взаємодія трьох компонентів: інтелектуального, чуттєво-емоційного та дієво-практичного (пізнавати-споглядати-творити);

– організація творчої діяльності як засобу вираження почуттів та емоцій (ізодіяльність, драматизація, концерти та виступи перед публікою та ін.).

Нашим головним завданням на формувальному етапі стала організація педагогічних умов – створення середовища, яке мотивувало б дитину на пізнання, організація спільної партнерської діяльності, самостійної діяльності дітей через різноманітний мотиваційний матеріал, орієнтування на інтереси дітей, їх потреби та завдання держави, підвищення компетентності та зацікавлення батьків, які стали партнерами у цьому аспекті. Усі представлені педагогічні умови були враховані нами на формувальному етапі дослідження і сприяли досягненню поставленої мети.

3.3. Динаміка розвитку патріотичних якостей у старших дошкільників в освітньому процесі ЗДО

Для перевірки ефективності проведеної роботи нами здійснено контрольний етап дослідження. На контрольному етапі нами було використано такі ж діагностичні методики, як і на початковому етапі роботи.

Результати контрольної діагностики рівнів сформованості патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку нами проаналізовано і занесено у зведений протокол (*Додаток В*).

Для виявлення динаміки розвитку патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку ми порівняли результати констатувального та контрольного етапів дослідження.

Результати діагностики на констатувальному і контрольному етапах за когнітивним критерієм відображено на діаграмі (рис. 3.6).

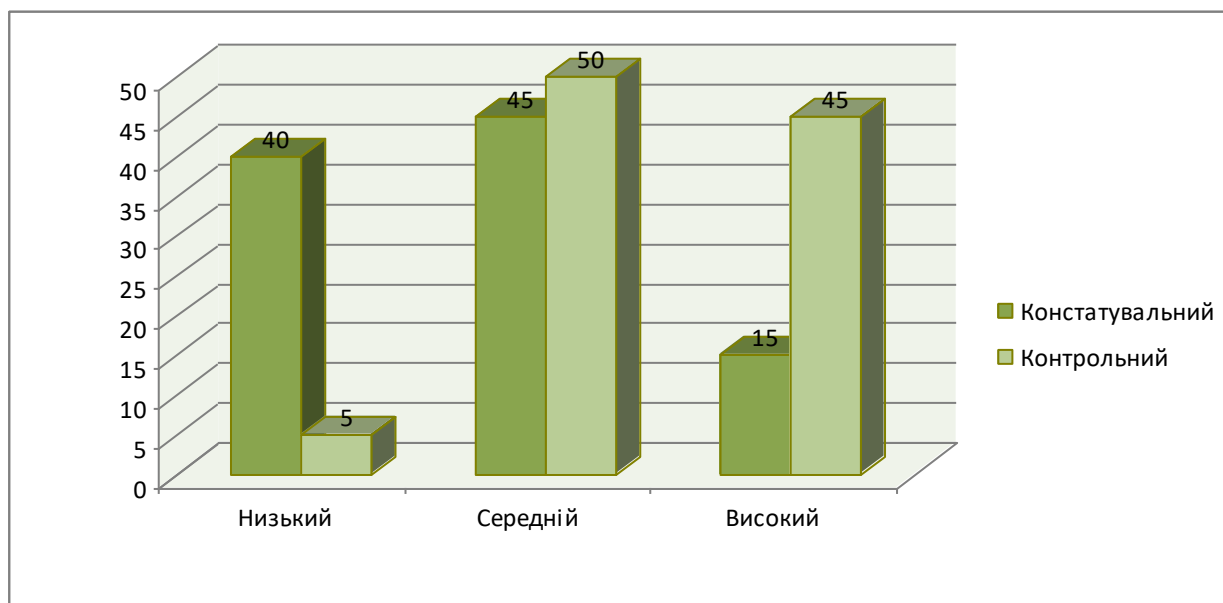

Рис. 3.6. Результати дослідження за когнітивним критерієм, у %

Як бачимо з даних відображених на діаграмі у дітей старшого дошкільного віку на контрольному етапі дослідження за когнітивним критерієм переважають високий і середній рівні сформованості патріотичних якостей. На низькому рівні на цьому етапі було виявлено лише 5% дітей. Якщо на констатувальному етапі роботи на низькому рівні перебувало 40% дітей, то після формувального етапу більшість з них (35%) перейшли з низького на середній рівень. Таким чином, на 5% збільшилася кількість дітей із середнім рівнем; на початку було 9 (45%), по завершенні дослідження стало 10 (50%). Крім того, 9 дітей (45%) зафіксовано на високому рівні, оскільки 6 дітей (30%) перейшли із середнього на високий, що свідчить про висхідну динаміку сформованості патріотичних якостей за когнітивним показником.

Результати початкового і контрольного етапів дослідження за емоційним критерієм нами детально проаналізовано і для кращої наочності відображено на діаграмі (рис. 3.7).

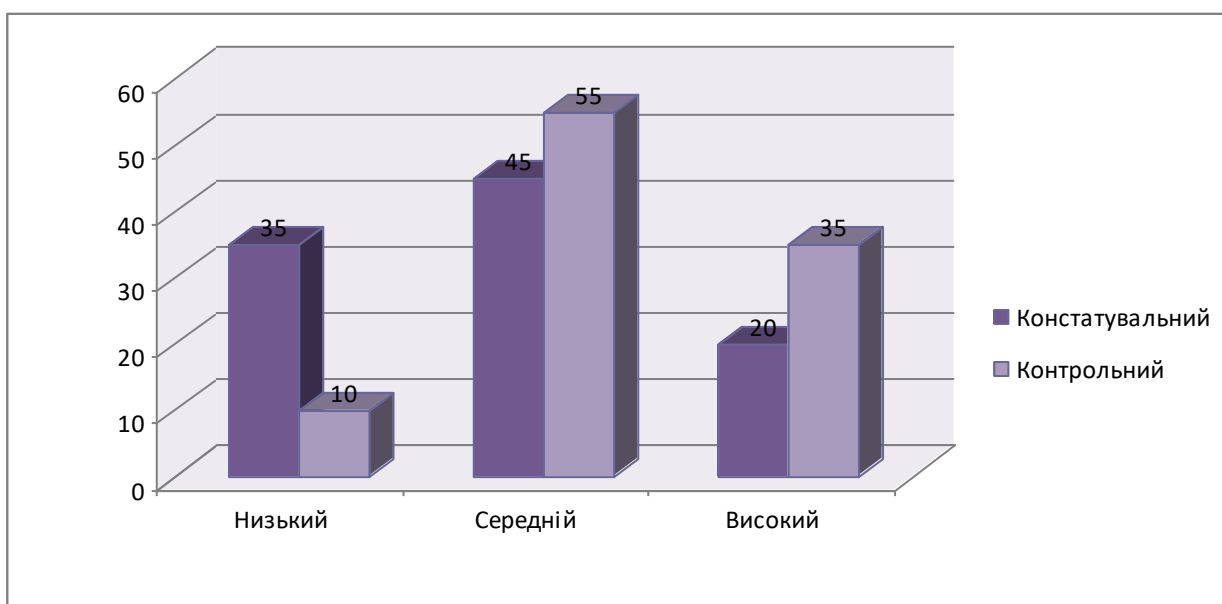

Рис. 3.7. Результати дослідження за емоційним критерієм, у %

Показники, відображені на діаграмі (рис. 3.7) вказують на позитивну динаміку формування патріотичних якостей дітей за емоційним критерієм. На контрольному етапі дослідження виявлено лише 2 (10%) дітей (на початку було 7 35%), у яких патріотичні якості залишались сформованими на низькому рівні, однак на цьому етапі, завдяки навідним питанням педагога, вони змогли відповісти на питання, які раніше викликали у них труднощі або відмову, зокрема, вони впізнавали чимало історичних подій нашої Батьківщини і на більшість з них емоційно реагували. На 2 (10%) збільшилася кількість дітей з середнім рівнем: на початку було 9 (45%), по завершенні дослідження стало 11 (55%) дітей, оскільки п'ятеро (25%) з низького рівня перейшли на середній, а троє (15%) з середнього перейшли на високий. Відтак, на контрольному етапі дослідження за вказаним критерієм на високому рівні зафіксовано 7 дітей (35%).

Проаналізувавши результати дослідження за поведінковим критерієм нами побудовано діаграму (рис. 3.8), у яку занесено показники отримані на початковому і завершальному етапі дослідження рівнів сформованості патріотичних якостей дітей старшого дошкільного віку.

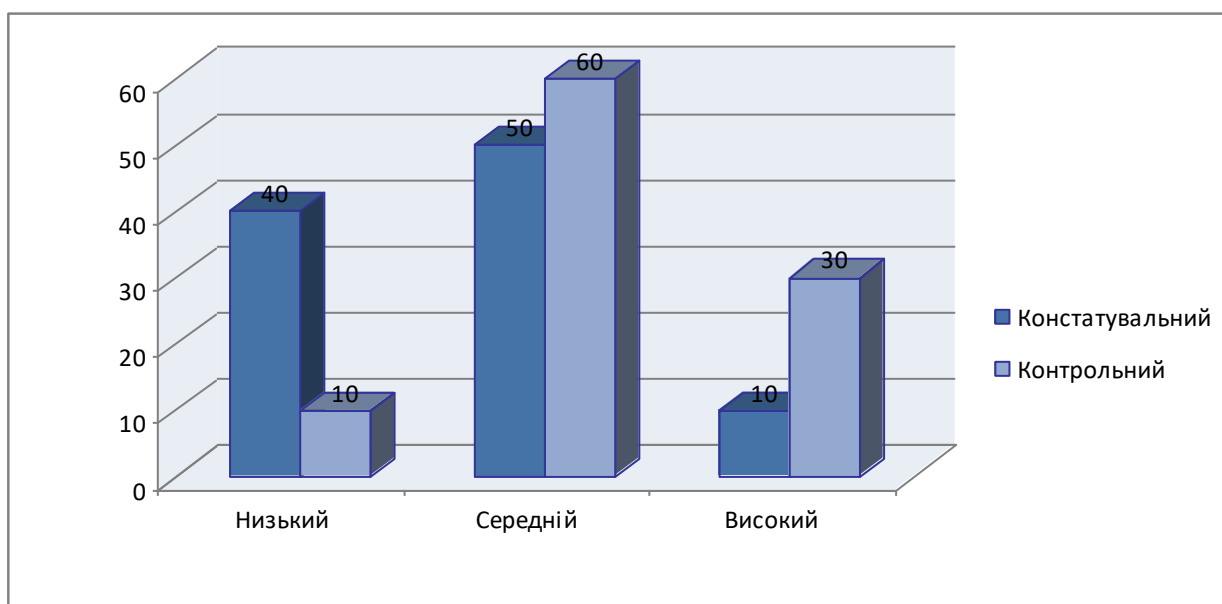

Рис. 3.8. Підсумкові результати дослідження за поведінковим критерієм, у %

Проведення діагностики за поведінковим критерієм показало, що на низькому рівні сформованості патріотичних якостей за поведінковим критерієм виявлено 10% дітей (на початку було 40%), і хоч вони не впоралися з усіма дорученнями, та все ж при наданні допомоги виявляли дружелюбність. Також порівняно з початковим етапом спостерігалася позитивна динаміка сформованості патріотичних якостей дітей на середньому рівні. Кількість дітей на вказаному рівні збільшилася на (10%): було 10 (50%), стало 12 (60%). 6 дітей (30%) досягли високого рівня, хоча на початку дослідження на високому рівні за вказаним критерієм було виявлено тільки 2 дітей (10%). За результатами діагностики за поведінковим критерієм приходимо до висновку, що рівні сформованості патріотичних якостей дітей за поведінковим критерієм помітно покращилися порівняно з попереднім констатувальним етапом дослідженням.

Проаналізувавши та зіставивши показники, отримані під час констатувального та контрольного етапів дослідження, ми визначили рівні сформованості патріотичних якостей дітей старшого дошкільного віку за трьома критеріями. Наочно рівні сформованості патріотичних якостей дітей

старшого дошкільного віку за трьома критеріями нами відображено в (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Рівні сформованості патріотичних якостей за трьома критеріями

Рівні					
Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
Початок	Завершення	Початок	Завершення	Початок	Завершення
8	2	9	11	3	7
40	10	45	55	15	35

Табличні дані свідчать про те, що рівні формування патріотичних якостей старших дошкільників за трьома критеріями, отриманими на початковому та підсумковому етапах дослідження, показують позитивну динаміку.

На завершальному етапі дослідження у порівнянні з його початковим етапом, 6 дітей (30%) з низького рівня сформованості патріотичних якостей перейшли на середній; на 2 (10%) збільшилася кількість дітей з середнім рівнем: на констатувальному етапі було 9 дітей (45%), на контрольному – стало 11 (55%); 4 дітей (20%) з середнього перейшли на високий: високого рівня досягли 7 дітей (35%), хоча на початку дослідження високому рівню відповідало 3 дітей (15%). Як бачимо, за результатами контрольного зрізу спостерігається позитивна динаміка формування патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Діти, які досягли високого рівня патріотичної вихованості (35%) знали назву нашої країни, свою адресу. Вони називали та впізнавали (за фотографіями) історичні пам'ятки, зелені зони рідного міста, 4-5 вулиць; знали та впізнавали прапор, герб, гімн України; Правильно називали природні зони і ландшафти України (ліси, степи, річки, гори і рівнини). Діти виявляли позитивні емоції у відношенні до суспільних подій і явищ та суспільно корисної праці. Мали сформовані трудові навички, проявляли турботу про

навколишню природу, близьких людей, надаючи їм посильну допомогу, виявляли дружелюбність, зважали на інтереси друзів, вміли домовлятися з однолітками, аналізувати свої вчинки та інших людей.

Діти, які перебували на середньому рівні патріотичної вихованості (55%) хоч і володіли недостатньою повнотою знань про державні символи й народні традиції, проте загальні показники патріотичної вихованості у них підвищися. Діти все більше проявляли позитивні емоції стосовно історичних подій, старалися пояснити на честь кого названі вулиці, з допомогою навідних питань згадували знаменитих співвітчизників, частіше виявляли дружелюбність, намагалися домовлятися з однолітками та аналізували вчинки за допомогою дорослого і самостійно.

Отримані показники динаміки формування патріотичних якостей дошкільників на констатувальному і контрольному етапах нами згруповано і відображено на рис. 3.9 у відсотковому співвідношенні.

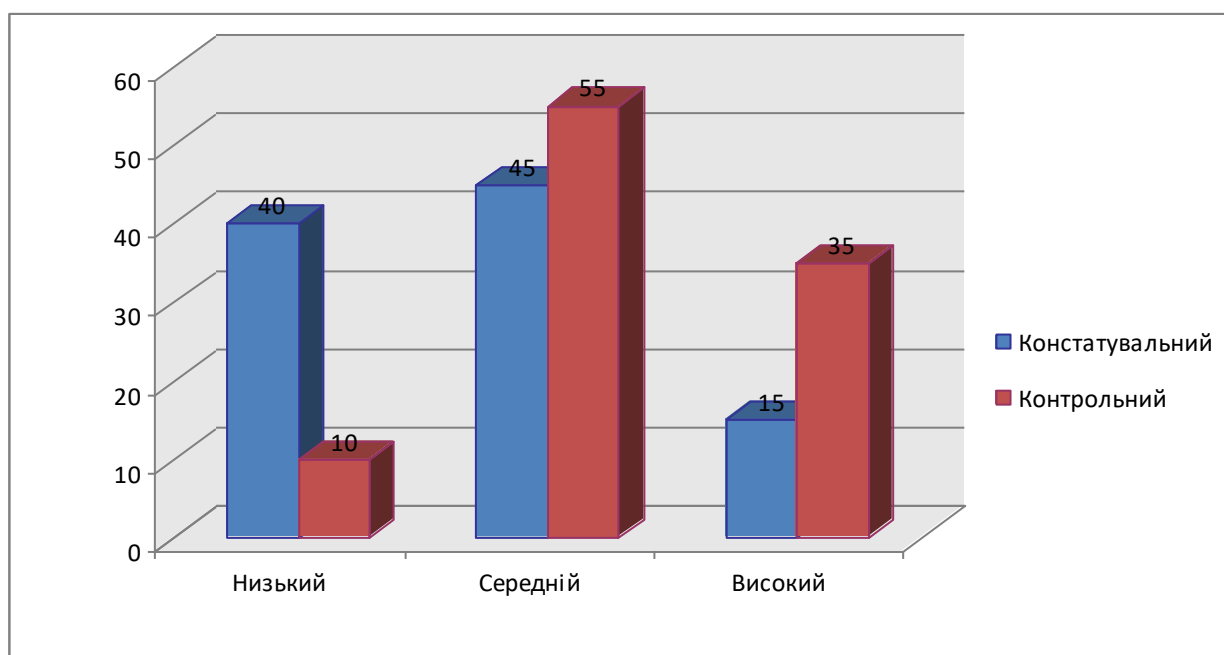

Рис. 3.9. Динаміка формування патріотичних якостей на обох етапах

Результати діагностики патріотичних якостей старших дошкільників на контрольному етапі нами проаналізовано і занесено до зведеного протоколу (Додаток В).

Узагальнені результати подані на діаграмі (рис. 3.9) свідчать про те, що 6 дітей (30%) показали позитивну динаміку формування патріотичних якостей, оскільки перейшли з низького на середній рівень; 4 дітей (20%) перейшли з середнього рівня на високий. Таким чином, 50% дітей перейшовши з низького рівня на середній і з середнього на високий підвищили результати своєї патріотичної вихованості. 9 дітей (45%) також підвищили свої кількісні та якісні показники. Позитивної динаміки у патріотичному вихованні не виявлено лише в однієї дитини (5%) – вона залишилася на середньому рівні розвитку, як і перебувала на початку дослідження. Це вірогідно пов'язано з тим, що дівчинка часто хворіла і не систематично відвідувала дошкільний заклад. Впровадження в освітню діяльність педагогічних умов патріотичного виховання старших дошкільників показало позитивні результати. Отримані дані дозволяють зробити висновок про ефективність проведеної роботи, про те, що саме правильні й доступні образи допомагають донести до дитини певні цінності.

Висновки до розділу 3

1. Під час проведення дослідження рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників нами з'ясовано, що у дітей старшого дошкільного віку виховання патріотизму як соціально-морального почуття є недостатнім за когнітивним, емоційним і поведінковим критеріями. У більшості дітей переважають середній (45%) і низький (40%) рівні, високий рівень сформованості патріотичних якостей виявлено у тільки 15% дітей. У значній кількості дітей знання про історію України, її державну символіку та атрибутику, поверхневі та безсистемні. Емоційне ставлення до Батьківщини не сформоване, або проявляється недостатньо. Діти не виявляють прагнення до суспільно корисної праці. Це пояснюється невмінням дорослих правильно організувати патріотичне виховання старших дошкільників у дошкільному закладі та в сім'ї. Тому, виникла необхідність розробки та організації ефективних педагогічних умов патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

2. На формувальному етапі дослідження нами було організовано педагогічні умови, які сприяли досягненню поставленої мети:

– створення розвивального предметно-просторового середовища (патріотичні зони: інформаційна, образотворчої діяльності, ігрової діяльності та фізичного розвитку);

– емоційна забарвленість, вплив на почуття дитини (читання художньої літератури «День Державного прапора України», «День українського козацтва та захисників і захисниць України» та ін.);

– взаємодія трьох компонентів: інтелектуального, чуттєво-емоційного та дієво-практичного (пізнавати-споглядати-творити);

– організація творчої діяльності як засобу вираження почуттів та емоцій (ізодіяльність, драматизація, концерти та виступи перед публікою та ін.).

– організація спільної партнерської діяльності і самостійної діяльності дітей через різноманітний мотиваційний матеріал, орієнтування на інтереси дітей, їх потреби і завдання держави, підвищення компетентності і зацікавлення батьків, які стали партнерами у цьому процесі.

3. Здійснення аналізу динаміки розвитку патріотичних якостей у старших дошкільників засвідчило, що на завершальному етапі дослідження у порівнянні з його початковим етапом, високого рівня досягли 7 дітей (35%), хоча на початку дослідження високому рівню відповідало 3 дітей (15%); на 2 (10%) збільшилася кількість дітей з середнім рівнем: на констатувальному етапі було 9 дітей (45%), на контрольному – стало 11 (55%); 6 дітей (30%) з низького рівня сформованості патріотичних якостей перейшли на середній; 4 дітей (20%) з середнього перейшли на високий. Діти, які досягли високого рівня патріотичної вихованості, доброзичливі до інших, знають де вони живуть, можуть назвати своє село та міста Рівненської області, називають усіх членів своєї сім'ї, можуть розповісти про кожного, та його заслуги, досягнення, називають як сімейні традиції, так і традиції свого народу, мають знання про історичні пам'ятки, зелені зони, вулиці, площі міста можуть розповісти про символіку міста та країни, природу, знають географію своєї країни, називають людей, які

прославили своє місто та Батьківщину, знають свята міста, країни. Ці діти завжди виявляють позитивні емоції по відношенню до суспільних подій та явищ, охоче беруть участь в суспільно корисній праці. Вміють самі аналізувати свої вчинки та вчинки інших.

Діти, які перебували на середньому рівні патріотичної вихованості хоч і володіли недостатньою повнотою знань про державні і народні символи, проте загальні показники патріотичної вихованості у них підвищися. Діти все більше проявляли позитивні емоції стосовно історичних подій, старалися пояснити на честь кого названі вулиці, з допомогою навідних питань згадували знаменитих співвітчизників, частіше виявляли дружелюбність, намагалися домовлятися з однолітками та аналізували вчинки за допомогою дорослого і самостійно.

За результатами контрольного зрізу у дітей старшого дошкільного віку спостерігалася позитивна динаміка формування патріотичних якостей. Отримані дані дозволяють зробити висновок про ефективність проведеної роботи і про те, що саме правильні й доступні образи допомагають донести до дитини істинні цінності.

ВИСНОВКИ

У результаті виконаної роботи нами зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано наукові підходи до розкриття змісту та структури патріотичного виховання і встановлено, що патріотичне виховання – це цілеспрямований процес спільної діяльності державних та громадських організацій щодо формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до своєї країни, шанобливого ставлення до свого народу, його великих звершень та гідних сторінок минулого, готовності до виконання завдань із забезпечення захисту Батьківщини та її національних інтересів. Структуру патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку складають такі компоненти як: когнітивний (знання про Батьківщину, родину, національну символіку, державні свята, традиції, історичні події, видатних людей своєї країни); емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до Батьківщини, сімейних цінностей; інтерес до національних традицій, гордість за досягнення своєї країни); поведінковий (збереження та відтворення традицій, дотримання суспільно корисних правил; участь у колективних патріотичних заходах.

2. Розкрито психолого-педагогічні особливості соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку і з'ясовано, що старший дошкільний вік є періодом інтенсивної соціалізації дитини, інтеграції в культуру, розвитку спілкування з навколишнім світом, формування морально-патріотичних та естетичних категорій. Соціально-педагогічний вплив у рамках патріотичного виховання – послідовний і логічний. Від любові до сім'ї, батьків, свого будинку, дошкільник поступово дізнається про цінність свого народу та країни, в якій він живе. Як явище соціально-патріотичне виховання безпосередньо пов'язане насамперед з передачею життєвого досвіду підростаючому поколінню. Цінний соціальний досвід, накопичений дітьми під умілим керівництвом дорослого, формування необхідних соціальних навичок сприяють розкриттю їх вікового потенціалу та правильній орієнтації в соціальному світі навколо них.

3. Схарактеризовано технології патріотичного виховання старших дошкільників і визначено, що в умовах закладу дошкільної освіти використовуються сучасні методики і технології, які невимушено і гармонійно

формують у дітей світоглядні орієнтири. Це – ігрові технології, квест-ігри, інтерактивні технології, музейна педагогіка, флешмоб, тематичні акції спільно з інформаційно-комп'ютерними технологіями та ін. Доцільним є застосування технології проектної діяльності («Моє місто», «День матері», «Свято Покрови»). Технологія дозвілєвої діяльності сприяє входженню дитини в культуру через творчість (проведення свят, розваг, вікторин, змагань). Також у групах дошкільного закладу створюються музейні куточки, де дошкільники не лише розглядають книги і репродукції, листівки і карти, справжні предмети і речі, а й самі читають вірші, ставлять запитання, розмовляють.

4. Проведено дослідження рівнів сформованості патріотичних якостей у старших дошкільників і з'ясовано, що виховання у них патріотизму як соціально-морального почуття є недостатнім за когнітивним, емоційним і поведінковим критеріями. У більшості дітей переважають низький (40%) і середній (45%) рівні, високий рівень сформованості патріотичних якостей виявлено у тільки 15% дітей. У значній кількості дітей знання про історію України, її державну символіку та атрибутику, поверхневі та безсистемні. Емоційне ставлення до Батьківщини не сформоване, або проявляється недостатньо. Діти не виявляють прагнення до суспільно корисної праці. Це пояснюється невмінням дорослих правильно організувати патріотичне виховання дітей у дошкільному закладі та в сім'ї. Тому, виникла необхідність розробки й організації ефективних педагогічних умов патріотичного виховання старших дошкільників в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

5. На формувальному етапі дослідження нашим головним завданням стало створення педагогічних умов, серед яких:

– організація і створення розвивального предметно-просторового середовища (патріотичні зони: інформаційна, образотворчої діяльності, ігрової діяльності та фізичного розвитку);

– емоційна забарвленість, вплив на почуття дитини (читання художньої літератури «День Державного прапора України», «День українського козацтва та захисників і захисниць України» та ін.);

- взаємодія трьох компонентів: інтелектуального, чуттєво-емоційного та дієво-практичного (пізнавати-споглядати-творити);
- організація творчої діяльності як засобу вираження почуттів та емоцій (ізодіяльність, драматизація, концерти та виступи перед публікою та ін.);
- організація спільної партнерської діяльності і самостійної діяльності дітей через різноманітний мотиваційний матеріал, орієнтування на інтереси дітей, їх потреби і завдання держави, підвищення компетентності і зацікавлення батьків, які стали партнерами у цьому процесі.

Усі представлені педагогічні умови були враховані нами на формульованому етапі дослідження і сприяли досягненню поставленої мети.

6. Здійснено аналіз динаміки розвитку патріотичних якостей у старших дошкільників і встановлено, що на завершальному етапі дослідження у порівнянні з його початковим етапом, на низькому рівні зафіксовано 10% дітей, хоча на початку низькому рівню відповідало 40% дітей; на 10% збільшилася кількість дітей з середнім рівнем: на констатувальному етапі було 45%, на контрольному – стало 55%, оскільки 30% дітей з низького рівня перейшли на середній і 20% – з середнього рівня перейшли на високий, то високого рівня досягли 35% дітей, хоча на констатувальному етапі даному рівню відповідало 15% дітей. За результатами контрольного зрізу спостерігається позитивна динаміка формування патріотичних якостей. Впровадження в освітню діяльність педагогічних умов патріотичного виховання старших дошкільників показало позитивну динаміку. На основі отриманих результатів нами представлено систему роботи з патріотичного виховання дошкільників, в якій зроблено спробу узагальнити та систематизувати практичний досвід з огляду на особливості нашої країни, Волині та міста Луцька, індивідуальні результати дітей, специфіку та традиції групи. Цей досвід може бути адаптований у закладах дошкільної освіти та використаний у роботі педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анікіна Т. О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01; АПН України. Інститут педагогіки. Київ, 2003. 16 с.
2. Артемова Л. В. Соціалізація дитини в родині. *Дошкільне виховання*. 2014. №3. С. 3-5.
3. Балюк А. С. Повертаючись до проблеми професійної соціалізації магістрантів. *Наука і освіта*. 2015. №8. С. 11-16.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 2008. 204 с.
5. Бех І. Патріотизм як цінність. Сім наукових позицій у національно-патріотичному вихованні. *Менеджмент освіти*. 2018. №6(402). С. 6-12. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint.pdf>
6. Беленька Г. В., Борисова З. Н., Машовець М. А. Підготовка вихователів до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : ред. І. І. Загарницька. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 310 с.
7. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» : за заг. ред. О. В. Низковської, 2017. 256 с.
8. Богуш А. Патріотичне виховання починається з доброти. *Дошкільне виховання*. 2014. №11 С. 4–7.
9. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість особистості : сутність та шляхи становлення. *Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи*. Київ : Райдуга, 2009. С. 189-219.
10. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал : підручник. Торонто, 2006. 208 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2001. 1140 с.
12. Виготський Л. С. Реальні форми соціальної поведінки : Психологія особистості у працях вітчизняних психологів. СПб : Пітер, 2000. 480 с.
13. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою : змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2015. №8. С. 2–7.

14. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави : студії виховання. *Рідна школа*. 2011. №2. С. 9–14.
15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / За ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
16. Грицишина Т. І. Соціалізація дитини старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. №12 (55). С. 12-15
17. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні : Електронний ресурс. URL: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану.
18. Дитина : освітня програма для дітей від двох до семи років / науковий керівник проекту В. О. Огневюк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко та ін.; науковий редактор : Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. Освіти і науки України, Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
19. Дичківська І. М. Соціальний розвиток дитини. Книжка вихователя. (4 рік життя). Київ : Генеза, 2017. 88 с.
20. Діти і соціум : монографія / за заг. ред. А. М. Богуш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
21. Дроб'язко О. В. Дошкільнятам про державні символи України : інтегровані заняття. Тернопіль : Мандрівець, 2018. 63 с.
22. Єпіхіна М. А., Курило Н. О. Формування основ патріотичного виховання у дошкільників засобами народознавства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 96–99.
23. Журба К. Докукіна О. Формування національно-культурної ідентичності підлітків у взаємодії сім'ї і школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2019. Вип. 23(1). С. 106-121. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23\(1\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23(1)__11).
24. Зубцова Ю. Є. Обґрунтування змісту та соціально-педагогічних умов ефективної взаємодії школи та сім'ї з формування патріотичних якостей

- молодших школярів. *Соц. педагогіка: теорія та практика*. 2012. №4. С. 38–46.
25. Івченко Ю. В. Соціально-філософський зміст патріотизму. *Філософські та методологічні проблеми права*. №1(11). 2016. С. 154–162.
26. Ігнат'єва С. А., Назаренко А. А. Довкілля. Старша група. Харків : Веста, 2018. 112 с.
27. Канашко О. Громадянсько-патріотичне виховання та соціалізація особистості. *Рідна школа*. 2014. №6. С. 34–37.
28. Каплуновська О. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку / за наук. ред. О. Д. Рейпольської. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 72 с.
29. Каралаш Н. Соціально-психологічний аспект адаптації в суспільстві перехідного типу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2012. Вип. 621-622. С. 90-95.
30. Карнаух Л. Особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціального середовища. URL: <http://library.udpu.org.ua/>.
31. Карнаух Л. Соціальне середовище як чинник соціалізації дітей дошкільного віку в реаліях сьогодення. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2018. №1. С. 4-9.
32. Каюков В. І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2008. 17 с.
33. Киричук О. В. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України. *Рідна школа*. 2011. №5. С. 33-40.
34. Кисельова Н. Виховувати патріотів. *Дошкільне виховання*. 2012. №3. С. 27-28.
35. Колодій О. С. Понятійна структура категорії «патріотизм». *Вісник Житомирського держ. університету імені І. Франка*. 2010. №49. С. 71-75.
36. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді від 16.06 2015 р. №641. URL: [http://www.knpvdm16062015\(2\).doc](http://www.knpvdm16062015(2).doc)

37. Котенєва І. С. Про діагностику патріотичної вихованості студентської молоді. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. №1 (306), 2017. С. 76-85.
38. Кошіль М. Народне мистецтво – джерело національного виховання. *Рідна школа*. 2010. №6. С. 52-54.
39. Кравченко Т. Соціалізація особистості і соціальне середовище. *Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді*. 2006. №9. С. 23-29.
40. Крутій К. Як віднайти «золоту середину» у вільній освітній діяльності дитини. *Дошкільне виховання*. 2019. №8. С. 3–9.
41. Кузьмук Л. Плакаємо патріотів. *Дошкільне виховання*. 2015. №8. С.14-17.
42. Ладивір С. Найближчий соціум : розвиває чи руйнує? *Дошкільне виховання*. 2012. №6. С. 4-8.
43. Левицька А. А. Педагогічні умови патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників на основі військових традицій. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 4(2). С. 106-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/in_2018.
44. Лемещук М. А. Соціалізація дітей дошкільного віку в контексті сучасних науково-педагогічних ідей. Педагогічна теорія і практика : *Зб. наук. праць*. Київ : *КиМУ*. 2013. Вип. 4. С. 141-152.
45. Маланюк Т. З. Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 304 с.
46. Мельник З. Г. Теоретичний аспект проблеми соціалізації особистості дошкільника. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: *Соціально-педагогічна робота*. 2016. №14. С. 63-69.
47. Мішеніна Т. М. Концепція виховного ідеалу в літературному і мистецтвознавчому краєзнавстві Криворіжжя : URL: <http://vuzlib.com/cont>.
48. Олексюк О., Заволока С. Формування любові до рідного міста у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2017. №4 (59). С. 380–385.

49. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис у учнів шкіл, гімназій, ліцеїв : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луцьк, 2006. 22 с.
50. Павелків Р. В. Цигипало О. П. Дитяча психологія. Рівне : Волинські обереги, 2008. 320 с.
51. Печенко І. П. Соціалізація та виховання особистості в дошкільному дитинстві: компетентнісний підхід. *Вісн. Луган. нац. пед. унту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2013. №7(146). С. 44-46.
52. Підласий І. Реалії сучасного українського виховання. *Рідна школа*. 2009. №12. С. 3-12.
53. Поніманська Т. І. Соціальний розвиток дитини. Старший дошкільний вік. Генеза, 2019. 88 с.
54. Прищепа Т. І. Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ. Харків : Основа, 2016. 169 с.
55. Про дошкільну освіту : Закон України 2628-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №49. Ст. 259. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628>.
56. Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція) від 22.05.2021 №615 URL: <https://mon.gov.ua/ua/>.(дата звернення: 14.08.2024).
57. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах від 06.06.2022 р. № 527 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>. (дата звернення: 28.07.2024).
58. Про повну загальну середню освіту : Закон України 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. №31. Ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
59. Римаренко Ю. І. Національний розвій України : проблеми і перспективи. Київ : Юрінком, 2018. 272 с.

60. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія. Київ : Міленіум, 2018. 400 с.
61. Розвиток громадянської спрямованості : М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко та ін. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ, 2017. 186 с.
62. Ситник П. К. Моральні засади трансформаційних процесів в Україні. *Стратегія розвитку України : теорія і практика* / за ред. О. С. Власюка. Київ : НІСД, 2012. С. 134-146.
63. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних сполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
64. Солонська А. Критерії, показники та рівні патріотичної вихованості і дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 34. Том 5. 2020. С. 217-222. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/34_2020/part_5/35.pdf.
65. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Київ – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
66. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 3 : Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 2017. 670 с.
67. Сьомін С. В. Проблеми патріотичного виховання в Україні : теоретико-методологічний та правовий аспект. *Стратегічні пріоритети*. 2016. №2. С. 96-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2016_2_13.
68. Тарабасова Л. Соціальний розвиток дошкільника: фактори впливу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №70. Т.4. С. 29-33. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_4/7.pdf
69. Фесюкова Л. Б. Соціально-особистісний розвиток старших дошкільників. Харків : Веста, 2013. 128 с.
70. Човрій М. Я., Сухацька Л. М. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського музичного фольклору. *Науковий*

вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 1(38). С. 323–326.

71. Шкрєбтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2019. 298 с.
72. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : МЦФЕР-Україна. 2019. 488 с.
73. Inshakov A. E. Theoretical bases of patriotic education of preschool children in psychological and pedagogical literature. *Science and Education*. 2017. Issue 2 : URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2017/2_2017/13.pdf
74. Kulchytskyi V. & Sopiha M. Patriotism as the social value of the individual. *Social Work and Education*. Vol. 5. 2018. №3. P. 57-64.
75. Naida I., Rudenko Y., Cherevko S. State policy on the formation of patriotic education for the youth. *Revista Eduweb*. 2023. №17(2). P. 138-148. URL: <https://revistaeduweb.org/check/17-2/12-138-148.pdf>.
76. Sharanova Y. Theory and practice of patriotic education of patriotic education of high school students in Ukraine. *Paradigm of Knowledge*. 2020. №4(42). P. 2-16. URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2345.pdf>.
77. Solonskaya A. State of formation of patriotic education in children of senior preschool age in parental-educational interaction. Frankfurt. TK Meganom LLC. *Paradigm of knowledge*. 2021. №1(45). P. 3-14. URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/2385/2377.pdf>.

ДОДАТОК А

Результати діагностики патріотичного виховання старших дошкільників на констатувальному етапі

№п/п	Результати виконання діагностичних завдань	Узагальнені рівні
------	--	-------------------

	когнітивний компонент		емоційний компонент		поведінковий компонент			
	бали	рівні	бали	рівні	бали	рівні		
1	1	Н	1	Н	2	С	4	Н
2	2	С	1	Н	2	Н	5	С
3	2	С	2	С	1	Н	5	С
4	1	Н	1	Н	1	Н	3	Н
5	2	С	2	С	1	Н	5	С
6	1	Н	1	Н	1	Н	3	Н
7	2	С	1	Н	2	С	5	С
8	2	С	2	С	1	Н	5	С
9	3	Н	2	С	3	Н	8	В
10	1	Н	1	Н	2	С	4	Н
11	2	С	1	Н	1	Н	4	Н
12	1	Н	2	С	2	С	5	С
13	3	Н	3	Н	2	Н	8	В
14	2	С	2	С	1	Н	5	С
15	3	Н	3	Н	3	С	9	В
16	1	Н	2	С	1	Н	4	Н
17	2	С	1	Н	1	Н	4	Н
18	2	С	1	Н	2	Н	5	С
19	1	Н	1	Н	1	Н	3	Н
20	1	Н	2	Н	2	С	5	С

ДОДАТОК Б

Конспект заняття з патріотичного виховання:**«Моя мала Батьківщина»***Програмний зміст:*

1. Формувати любов до рідного села та інтерес до його минулого і сьогодення;
2. Познайомити дітей з історією назви села, виховувати почуття гордості за своїх співвітчизників;
3. Познайомити з дикими тваринами, які у наших лісах;
4. Збагачувати та активізувати словник.
5. Виховувати почуття патріотизму та любові до малої Батьківщини.

Попередня робота: бесіди про місто; екскурсії містом; розгляд фотографій з краєвидами міста;

Матеріали: фотографії із краєвидами села; аудіозапис пісні, картинки аркуші ватману, фломастери.

Хід заняття:

Звучить аудіозапис

Вихователь. *З далекого краю, з далеких світів*

Журавлик на крилах додому летів,

Минав океани, ліси і моря,

Вдивлявсь крізь тумани: - Чия це земля,

Чії це долини, чії це луги,

Чию це калину гойдають вітри!

Впізнав батьківщину: - Моя це земля,

Моє тут гніздечко і мова моя.

(Л. Пилип'юк)

Діти, подивіться, це мапа нашої країни. А як називається наша країна (Україна) Карта може багато розповісти про нашу країну. Україна це велика і сильна держава, яка понад тисячолітні історію. У ній багато міст, озер, річок, лісів. Ми пишаємось нашою країною. Але у кожного з нас є своя маленька Батьківщина – той куточок землі, де ми народилися, виростили, де знаходиться наш дім.

Дитина: *Мала Батьківщина – острівцець Землі.*

Під вікном суніці, вишні розцвіли.

І березка біла, а внизу лавчина.

Дорога і рідна, мала Батьківщина!

Розкажіть мені, будь ласка, що вам подобається у нашому місті? (відповіді дітей: *красиві клумби, сучасні дитячі майданчики, спортивні майданчики, фонтани*) Сьогодні до нас прийшли представники багатодітних сімей. Розкажіть нам будь-ласка, чи має ваша родина улюблені місця в нашому місті? Куди ви спрямовуєте своїх дітей у вихідні дні (слово гостям).

Але так було не завжди. Ви можете собі уявити, що колись давно на цьому місці, де зараз розташоване наше місто, нічого не було?

Розповідь вихователя. Діти, а як називається наше місто? А чому його так назвали? Кожен, хто живе в нашому місті, вважає його найкрасивішим, найзатишнішим і намагається зробити щось корисне, потрібне, залишити по собі добру пам'ять. Багато в нас є людей, наших співвітчизників, які роблять все для того, щоб місто ставало красивішим, багатшим, ми пишаємося тими вчителями і лікарями, які навчають і лікують людей, нашими спортсменами, які беруть участь у різних змаганнях, поетами, які творять такі чудові поеми, вірші. Це все наші з вами співвітчизники, які мешкають поруч з нами, з кого ми можемо брати приклад, ким ми можемо пишатися. Зараз ви дошкільники, а пізніше вам ще доведеться робити великі, добрі справи. А поки що вам потрібно любити своє місто, а любити – значить знати його.

Давайте пограємо у гру: **«Що ви знаєте про своє село?»**

Запитання:

Як називається вулиця, на якій ти живеш?

На якій вулиці знаходиться наш дитячий садок?

Що знаходиться поряд з дитячим садком? (школа, дитячий садок, житлові будинки)

Які вулиці села ми знаємо?

Як мають люди, діти ставитись до свого рідного села та міста? (*Дбайливо, дотримуватися чистоти*)

Чим займаються люди у селі?

Які можна професії?

Показ фото села. А тепер я запрошую вас до мальовничого села: це природні об'єкти: ліс – Липки; ставок – Голиш; поля, луки. А ще у нашому селі є пам'ятки історії і культури України.

Бачу, що ви добре знаєте своє село. А зараз я пропоную вам послухати висловлювання і визначити, чи вони вірні. Якщо ні, то доведіть, що це не так.

Гра «Чи правильно, доведи».

1. Ми живемо в Африці? *(в Україні)* Показати прапор України і герб.
2. В Україні живуть українці?
3. Наше село називається Сухівці? *(Голишів)*
4. У нас у селі є історичні пам'ятники? Які?
5. Біля нашого села росте ліс? *Діти відповідають.*

Вихователь. Очевидно, що навколо нашого села росте ліс. Давайте ми вирушимо туди.

Фізкультхвилинка «Осінній ліс» *(звуки лісу)*

Ось і зайчик пострибав.
Від лисички він втікав.

В ліс осінній ми прийшли!
І дива навкруг знайшли!
Справа – дуб міцний стоїть.
Зліва – верба гомонить.

Сірий вовк по лісу ходить.
Здобич він собі знаходить.

Всі сховаємось ураз, –
Не знайде тепер він нас.

Відлітають вже пташки,
Листям встелені стежки,
Навкруги дерева відчують втому
І промінчик з неба нас веде додому.

Діти, а зараз ми пограємось у гру **«Хто живе у нас у лісі?»**

(Діти підходять до столу і вибирають лише тих тварин, які водяться у нас у лісі).

Молодці. Усі знаєте про природу нашого краю. Природу треба любити, берегти та охороняти. Адже сонце, повітря та вода наші найкращі друзі! Так? А що ще потрібно людям, щоб вони були гарними та здоровими (займатися спортом). А ви спортом займаєтеся?

Вихователь. Ми сьогодні говорили про те, як починало будуватися наше місто, яке воно зараз. Ви своїми відповідями показали, що знаєте та любите своє рідне місто. Завершуючи нашу розмову, давайте помріємо про те, що ви захочете зробити для міста, коли виростете. Наша гра-мрія так і називатиметься «Мрійники» її можна починати словами: «Коли я виросту». Наприклад:

(Коли я виросту, стану будівельником і побудую у місті басейн).

(Коли я виросту, стану бізнесменом і куплю багато красивих іграшок для всіх дитячих садків).

Які чудові у вас мрії!

Я думаю, що кожному з вас обов'язково вдасться здійснити свою мрію. А поки що ви можете зробити це на папері, використовуючи фломастери. Уявіть, що у центрі міста збудували величезну площу Сонця. Кожен сонячний промінець – це ваша мрія. Я пропоную вам намалювати вашу мрію на кінчиках кожного промінчика.

На заздалегідь підготовленому матеріалі з 4 аркушів ватману намальовано сонце з променями, що відходять від нього, на кінчиках яких діти малюють свою мрію. Закінчивши малювати, діти проходять навколо столу, розглядаючи малюнки одне одного. Заздалегідь підготовлена дитина читає вірш про Батьківщину.

ДОДАТОК В

Результати діагностики патріотичного виховання старших дошкільників на контрольному етапі

№п/п	Результати виконання діагностичних завдань			Узагальнені рівні
	когнітивний компонент	емоційний компонент	поведінковий компонент	

	бали	рівні	бали	рівні	бали	рівні		
1	2	С	2	С	3	В	7	С
2	3	В	3	В	2	С	8	В
3	3	В	3	В	2	С	8	В
4	2	С	2	С	3	В	7	С
5	3	В	3	В	2	С	8	В
6	2	С	2	С	2	С	6	С
<u>*7</u>	<u>2</u>	<u>С</u>	<u>1</u>	<u>Н</u>	<u>2</u>	<u>С</u>	<u>5</u>	<u>С</u>
8	3	В	2	С	3	В	8	В
9	3	В	3	В	3	В	9	В
10	2	С	2	С	2	С	6	С
11	3	В	2	С	2	С	7	С
12	2	С	2	С	3	В	7	С
13	2	С	2	С	2	С	6	В
14	3	В	2	С	1	Н	6	С
15	3	В	3	В	3	В	9	В
16	2	С	1	Н	1	Н	5	Н
17	3	В	2	С	2	С	7	С
18	3	В	2	С	2	С	7	С
19	2	С	1	Н	1	Н	6	Н
20	2	С	2	С	3	В	7	С

***7** – Рівень виконання діагностичних завдань на контрольному етапі не змінився тільки в однієї дитини. У всіх інших дітей спостерігалася позитивна динаміка формування патріотичних якостей за кількісними та якісними показниками за усіма критеріями.